

knížnica slovenského

rozhlasu

1

UNIV. PROF. DR. JÁN STANISLAV

KULTÚRA STARÝCH SLOVÁKOV



~~K371~~
K371

KNIŽNICA SLOVENSKEHO ROZHLASU — SVÄZOK 1.

UNIV. PROF. Dr. JÄN STANISLAV

KULTÜRA STARÝCH SLOVÄKOV

NÄKLADOM SLOVENSKEHO ROZHLASU

BRATISLAVA 1944

Všetky práva vyhradené.

KNÍHTLAČIAREŇ ĽUDOTYPIA, BRATISLAVA

Úvod

Do tejto knižky som shrnul desať kapitoliek o starej slovenčine, Cyrilovi a Metodovi a o našom najstaršom národnom území. Uznikly príležitostne, najmä ako prednášky v Slovenskom rozhlase, a majú ráz informatívny. Určené sú pre tých, ktorí nemajú prístup k veľkým vedeckým publikáciám, či už našim alebo cudzím. Zväčša sú krátkym obsahom väčších mojich štúdií, ktoré už vyšly alebo sú prichystané do tlače. Tak najmä kapitola o našom najstaršom území je veľmi zhusteným obsahom môjho diela, ktoré ešte len má vyjsť. Upozorňujem na to, aby sa nezdalo, že hovorím s bezpečnosťou o otázkach, o ktorých ani odborník nemôže veľa povedať, resp. ktoré dodnes nikto sústavne nespracoval. Časti tejto knižky som upravil tak, aby sa niektoré úseky priveľa neopakovali. Na vedecké skúmanie táto knižka nie je určená. Na konci podávame najpotrebnejšiu odbornú literatúru pre tých, ktorí by sa chceli ďalej zaujímať o problémy.

Poznáme vrúci záujem našej širokej verejnosti o náš jazyk a o naše najstaršie dejiny, najmä o Cyrila a Metoda. Chceme jej touto knižkou aspoň náčrtkovite vyhovieť, vediač, že nijakej takej populárnej príručky doteraz u nás niet.

Budeme veľmi šťastliví, keď vzbudíme hlbší záujem o tieto problémy a keď sa nájdú jednotlivci, ktorí po zbežnom informovaní pôjdu ďalej a budú vyhľadávať osobitné monografie, v ktorých nájdú podrobnosti.

Slovenská vedecká tvorba potrebuje káder svojich čitateľov aj mimo príslušných odborníkov, lebo slovenský vedecký pracovník je časťou národa a pre celý národ; pri svojej práci

chcel by mať vedomie, že vedecké práce národ nielen potrebuje a to veľmi potrebuje, ale že vedecká kniha zavíta aj na stôl slovenského človeka. Aj neodborník sa niečomu naučí, keď chce, z prísne odborných spisov. Naša širšia verejnosť si má uvedomiť túto svoju povinnosť a musí si zvyknúť brať do ruky aj vedecký spis.

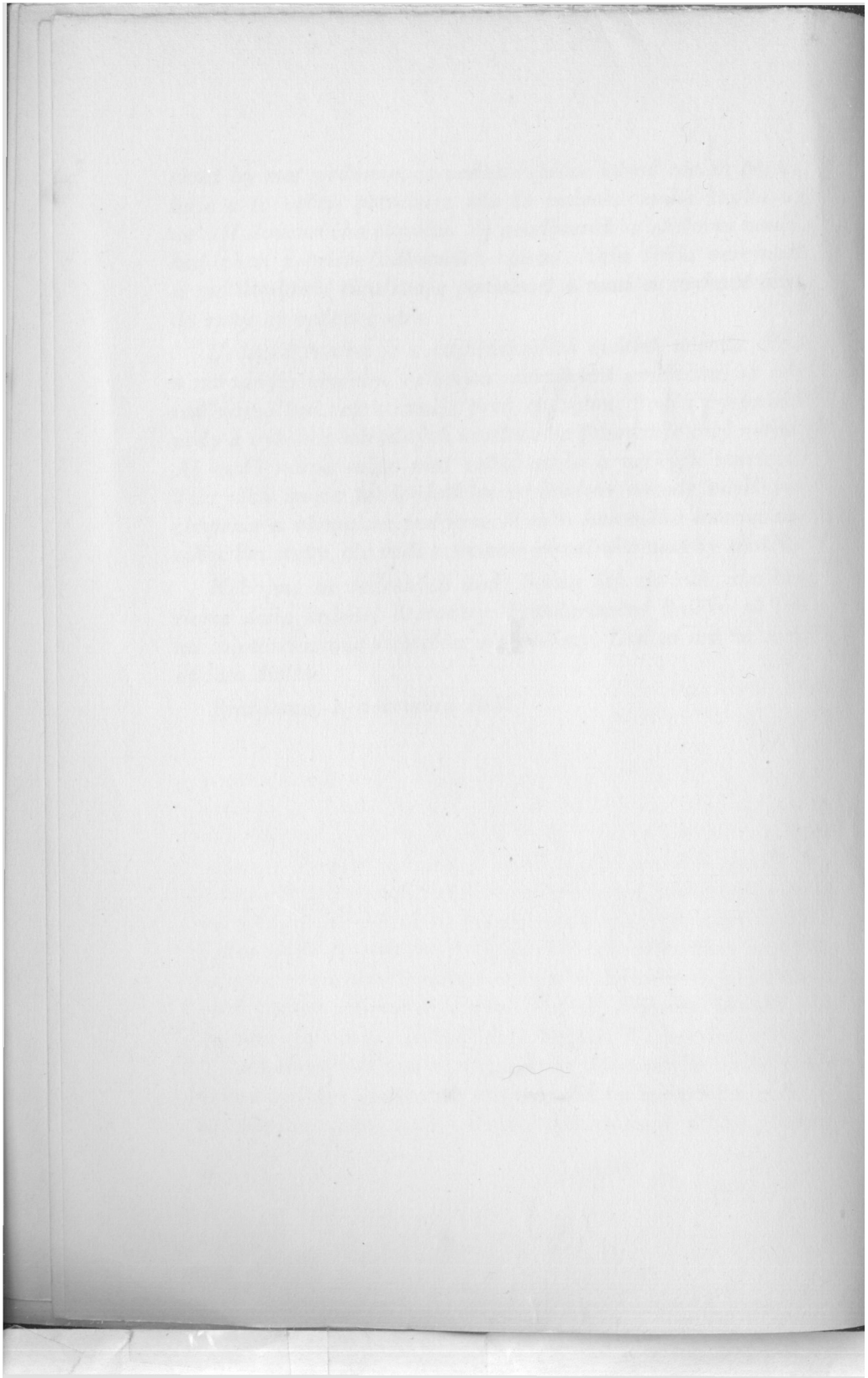
Vedecká tvorba je z najkrásnejších vizitiek národa. Ňou a národným umením, robeným národnými umelcami, sa národ najväčšmi reprezentuje pred cudzinou. Podľa vyspelosti vedy a výkonov národných umelcov sa posudzuje celý národ. Aj malý národ môže mať veľkú vedu a veľkých umelcov. Títo však musia predovšetkým vo svojom národe nájsť pochopenie a všemožnú podporu. Mnoho hmotného imania zanikne bez stopy, ale veda a umenie sú večné a naveky svedčia.

Nebojme sa vedeckých diel! Berme ich do rúk, ako berieme diela krásnej literatúry. Popularizačné knižky sú len na zainteresovanie čitateľov o problémy. Len to má na ume aj toto dielko.

Bratislava, 1. decembra 1943.

J. S

I.



Písomné pamiatky doby Cyrila a Metoda

Literárna činnosť našich apoštolov Cyrila a Metoda bola neobyčajne bohatá. Keď Rastislav, Svätopluk a podľa Nestorovej kroniky aj Koceľ poslali poslov do Carihradu a prosili cisára Michala, aby im poslal misionárov, nebolo ešte slovanského písma a nebolo ani slovanskej písanej literatúry.

Podľa spisu mnícha Chrabra Slovieni do tých čias „črtami a rezami čítali a hádali, ešte súc pohani“. Po pokrstení niektorých kmeňov používali latinskej a gréckej abecedy. Mních Chrabr rozpráva o tom, ako sa týmito abecedami nemohly dosť výrazne zaznačiť slovanské hlásky a slová. Tento stav podľa Chrabra, ktorý žil v 9.—10. storočí, trval dlhé roky.

Len čo sa rozhodlo, že Konštantín a Metod pôjdu na Moravu, Konštantín hneď zostavil slovanské písmo podľa gréckeho s použitím hebrejsko-samaritánskeho písma. Hneď potom začali prekladať evanjeliár, t. j. výňatky z evanjelií, ktoré sa čítajú každý deň pri sv. omši. Život Konštantínov zaznačuje túto udalosť takto: „... i hneď složil (t. j. Konštantín) písmená a začal písať slová evanjelia: Na počiatku bolo Slovo, a Slovo bolo u Boha, a Boh bol Slovo“ — starosloviensky: Iskoni bie slovo i slovo bie u Boga i Bog bie slovo. Toto sú teda prvé slová slovienskej literatúry. Evanjeliár sa skutočne začína týmito slovami. Je to čítanie na veľkonočnú nedeľu. Tento evanjeliár sa nám zachoval v odpise z rozhrania 10.—11. storočia. Je to *Kódex Assemaniho*, písaný hlaholským písmom. V staroslovienskej sa zachoval ešte aj v cyrilskom odpise z 11. storočia; je to tzv. *Savina kniha*.

Pred odchodom na Moravu iste preložili aj omšovú knihu (misál) podľa byzantského obradu. Časť tohto misálu je

nám zachovaná v hlaholskom odpise z 11. stor. Sú to tri *listy* tzv. *Sinajské*, obsahujúce omšovú liturgiu podľa Jána Zlatoústeho. U nás sa inak užívala, zdá sa, liturgia sv. Petra, ktorá je svojím pôvodom západná, ale ju užívali kňazi východnej cirkvi.

Podľa tejto pamiatky jasne vidíme, že zpočiatku na Veľkej Morave bola byzantská liturgia. Neskoršie sa zaviedla západná.

Po príchode na Veľkú Moravu podľa legendy preložil Konštantín „čoskoro celý cirkevný poriadok“, čo značí, že preložil všetky bohoslužobné knihy.

Vieme celkom istotne, že Konštantín na Veľkej Morave doplnil preklad výboru evanjelských textov na celé štvor-evanjelium. Preložil aj Skutky apoštolské a Žaltár. Toto je práca Konštantínova. Staroslovienske štyri evanjeliá sa nám zachovali v hlaholskom odpise z konca 10. stor. vo dvoch kódexoch: *Zografskom* a *Mariánskom*. Žaltár sa zachoval tiež v hlaholskom odpise z 11. stor. Je to tzv. *Žaltár Sinajský*. Zachovalo sa ešte niekoľko odpisov Žaltára z neskorších storočí. Skutky apoštolské sa nám zachovali v cyrilskom odpise z 12. stor. Je to tzv. *Apoštol Kristinopolský*.

Po smrti geniálneho prekladateľa do slovienskeho jazyka Konštantína-Cyrila jeho brat Metod pokračoval v diele ním započatom. Tejto práci sa najviac venoval po svojej tretej ceste do Ríma, po vydaní slávnej buly „*Industriae tuae*“, ktorou sa znova povolila a potvrdila slovienska liturgia. Vtedy urobil súbor toho, čo sa preložilo za dvanásť rokov 869—881 jeho samostatného vedenia veľkomoravskej misie. Vybral si dvoch kňazov „*skoropiscov*“ a preložil s nimi — asi im diktoval — celé sv. Písmo Starého a Nového zákona, okrem kníh Makabejských, za osem mesiacov.

Od Jána Exarcha, bulharského spisovateľa z rozhrania 9. a 10. storočia, sa dozvedáme tiež o preklade celého sv. Písma.

Podobné údaje sú aj v iných životopisoch Cyrila a Metoda. Uvedme si tu len úlomok z Nestorovej kroniky: „... i preložili apoštol a evanjelium. I radi boli Slovieni, keď počuli veľkosti Božie svojím jazykom. Potom preložili žaltár i oktoich i ostatné knihy“.

Máme tu jasné svedectvo o tom, že solúnski bratia preložili celé sv. Písmo okrem Makabejských. Celý preklad sa nezachoval vcelku, ale podrobným skúmaním najmä starozákonných kníh — o novozákonných niet pochybností — sa prichodí k presvedčeniu, že údaje prameňov sú správne. Niektoré knihy Starého zákona sa asi stratili.

Z ostatných kníh, ako uvádzajú legendy, prekladali liturgické, t. j. obradné knihy. Spomenuli sme už omšovú knihu podľa byzantského obradu.

Na Veľkej Morave bolo treba preložiť aj misál podľa rímskeho obradu, teda z latinčiny. Stalo sa tak po návštevách u Hadriána II., ktorý už bol žiadal „aby pri omši najprv čítali apoštola a evanjelium rímsky a potom sloviensky“. Bula Jána VIII. „*Industriae tuae*“ z júna 880 hovorí: „*Ani zdravej viere alebo náuke sa nijako neprieči, či už omše v tomže slovanskom jazyku spievať alebo sväté evanjelium, alebo čítanie božie Nového a Starého zákona dobre preložené a vysvetlené čítať alebo všetky ostatné hodinkové služby spievať.*“ Pod výrazom *omša* treba nám rozumieť, pravdaže, bohoslužbu podľa rímskeho obradu. Tu je náznak, že Metod preložil alebo kázal preložiť latinský misál. Vskutku preklad latinského misálu nám je zachovaný. Je to tzv. *Kyjevský misál*, napísaný hlaholským písmom a zachovaný v odpise z 10. stor. V jazyku tejto pamiatky sú aj prvky veľkomoravského jazyka.

Obradná kniha — rituál, — starosloviensky *trebnik*, sa zachoval v hlaholskom odpise z 11. stor. Je to tzv. *Eucho-logium Sinajské*. Je to teda prvá slovanská modlitebná kniha.

Breviár alebo časoslov (hodinky) — aspoň jeho stopy

— sa nám zachoval z 13. stor. vo *Urbnickom chorvátsko-hlaholskom breviári*.

Vyznanie viery — Credo — bolo iste tiež preložené a naozaj sa aj spomína v životopise Metodovho žiaka Klimenta, že Svätopluk sa ho modlil v slovienskom preklade.

Preložená bola aj sbierka liturgických spevov tzv. oktoich alebo osmohlásnik. Vieme to z Nestorovej kroniky. Zachoval sa v rukopise z 12.—13. storočia. Je to tzv. *Strumický oktoich*.

Toto byly teda liturgické, obradové knihy, ktoré podľa prameňov preložili solunskí bratia. Okrem toho preložili aj neliturgické knihy. Tak je to *Nomokánon* alebo *Kormčaja kniha*, t. j. sbierka ustanovení byzantských cisárov a cirkevných otcov, čiže sbierka svetských a cirkevných zákonov. Zachoval sa v odpise z 11.—13. storočia.

Prepísali aj Životy svätých Otcov. Nevieme ešte presne, ktoré to byly. Tu sa ešte len skúma. Životopisy svätých sa zachovaly v tzv. *Supraslskom rukopise* z 11. storočia.

Nevie sa celkom iste, ktoré diela treba pokladať za pôvodné skla dby Konštantína-Cyrila a Metoda. Obyčajne sa za ne pokladajú: 1. *Predhovor k evanjeliu*, ktorý by bol napísal Cyril, 2. *Napísanie o pravej viere* tiež od Cyrila, 3. *Slovo o prenesení ostatkov sv. Klimenta*, čo je preklad z gréckeho diela sv. Cyrila.

Celkom iste preložil Metod *polemický grécky spis* svojho brata *proti Židom*. Výťah z neho je v legende panónsko-moravskej o Konštantínovi.

Medzi pôvodné pamiatky patria tzv. panónsko-moravské legendy, inakšie *Život Konštantínov* a *Život Metodov*. Rozprávajú o živote a diele obidvoch apoštolov. Sú to historické monografie, písané veľmi triezvo a krásnym, vyspelým jazykom. Majú aj hodnotu umeleckého diela. Napísané byly ešte na Veľkej Morave hneď po smrti oboch apoštolov, t. j. Život Konštantínov po smrti Cyrilovej, a podobne aj Život

Metodov hneď po smrti Metodovej. Obe diela majú ráz spomienok. Myslí sa, že ich pôvodcom je spomenutý Kliment.

Pôvodných pamiatok je niekoľko. Známe sú legendy panónsko-moravské, ktoré som vydal v slovenskom preklade. Okrem týchto máme ešte celý rad menších legiend o Cyrilovi a Metodovi. Máme aj tzv. *Pochvaly na Cyrila a Metoda*, ktoré sú písané poetickým slohom.

O konci staroslovienskej epochy našej kultúry rozpráva *legenda o Naumovi*, ktorý bol žiakom Cyrila a Metoda a v zime r. 885—886 ho od nás vyhnali. Potom žil pri Ochridskom jazere.

Žiaci Cyrila a Metoda museli sa boriť so všelijakými neprajníkmi a odporcami. Museli sa brániť a taká staroslovienska obrana sa aj zachovala. Známa je ako obrana mnícha Chrabra. Je veľmi zaujímavá a podávame ju tu na str. 56-57.

Napokon složili aj pekné *oslavné dielko o sv. Demetriovi Solunskom*, ktorý bol ich krajanom.

Po vyhnaní z Veľkej Moravy žiaci Cyrila a Metoda pokračovali v literárnom diele v krajinách južných Slovanov a neskoršie u Rusov. Časť ich odišla do Čiech a tu jeden zo synov moravsko-slovenských složil starosloviensku legendu o sv. Václavovi okolo r. 935. Tá sa tiež zachovala.

Videli sme, že svätí bratia preložili mnoho diel. Rozsahom i akosťou tieto diela robia svojim prekladateľom, resp. pôvodcom najväčšiu česť. Nikde vo vtedajšej Európe nebolo toľko literárneho snaženia a vykonaného diela ako na našom území. Literatúra bola náboženského obsahu, ale to práve bol literárny druh v tej dobe najviac pestovaný a obľúbený.

Ako sme povedali, prekladalo sa z gréčtiny, výnimočne aj z latinčiny, ba aj zo starej hornej nemčiny — z tejto je preložená tzv. *svätoemerámska spovedná modlitba*, ktorú zaiste preložil tunajší domáci človek. Na tomto veľkom diele popri Cyrilovi a Metodovi istotne mali podiel aj synovia slovenského národa. Myslíme najmä na Gorazda. Stopy toho

sa nachodia najmä pri mnohých slovách týchto pamiatok. Napokon pamiatky tieto boli napísané pre náboženské, t. j. kultúrne potreby nášho národa a z jeho podnetu. Naši predkovia boli teda na ňom účastní pasívne i aktívne. Preto toto literárne dielo prislúcha aj k nášmu národnému pokladu.

Staroslovienčina bola prvým spisovným jazykom nášho národa. Náš národ ju skutočne aj pokladal za svoj jazyk. Svedectvo toho máme napríklad v liste Hadriána II. Rastislavovi, Svätoplukovi a Koceľovi, v ktorom sa píše: „... určili sme ... poslať Metoda ..., aby vás učil, ako ste prosili, vykladajúc Písmo v jazyku vašom...“. Slovienskym jazykom, slovienskou literatúrou a slovienskou bohoslužbou postavili sme sa kultúrne na roveň európskych národov.

V ostatnom čase sa ukazuje, že niektoré pamiatky boli naozaj napísané na Slovensku, a sú v nich slovenské prvky. Potom boli prepísané do iného slovanského jazyka, ale tieto prvky tu ostaly. Sem patrí časť tzv. *Frizinských pamiatok*. Sú to svedné modlitby, zapísané latinkou na konci 10. a začiatku 11. storočia. Tak ako sú zaznačené, majú slovinský habit, ale dôkladným skúmaním sa ukázalo, že pôvodina musela byť slovenská.*) Tým slovenská kultúra získava veľmi dôležitý podklad. V tomto odbore môžeme ešte počítať s prekvapeniami v prospech slovenský.

*) Alex. Isačenko, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok*, Bratislava 1943.

Mali Slováci účasť na staroslovienskej literatúre?

Dnešná doba už svorne priznáva, že prislúchame do radu národov s veľmi starou a vyspelou kultúrou, ba máme to šťastie, že si môžeme prisvojovať primát medzi stredoeurópskymi a aj inými európskymi národmi, čo sa týka príchodu kresťanstva, t. j. práve vyspelej kultúry.

O tom hovorí skromná zpráva vo spisku „De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus“ z r. 871 (najnovšie vydal M. Kos, Ljubljana 1936). Pri tomto spise je zaujímavé najmä to, že sme si ho my Slováci nevedeli doteraz poriadne povšimnúť, a tak sa stalo, že sa stal základným historickým prameňom pre dejiny nie slovenské, ale slovinské. Stalo sa tak preto, lebo okrem niektorých výnimiek učitelia pokladali starých Slovanov usídlených v Panónii za Slovincov, Pribinovo a Kočelovo panónske kniežatstvo za slovinské. Výnimkou bol tu P. J. Šafárik (vo svojich Slovanových starožitnostiach a iných spisoch) a potom niektorí učitelia, ktorí sami neskúmali tento problém, ale len stavali na Šafárikovi, resp. prevzali jeho mienku. Tento omyl sa traduje v slavistike aj v historiografii. Slavisti si nevšimli maďarských výskumov v tejto oblasti a nevšimli si najmä toho, čo bolo rozhodujúce v tejto otázke, t. j. toponymiky. Vedúci peštiansky slavista Ján Melich (v knihe *A honfoglaláskori Magyarországon*, Pešť 1925-29, 395-6) výskumom miestopisných názvov prišiel k presvedčeniu, že Slováci sídlili až pod Blatenským jazerom. Melich nepreskúmal celý materiál, ale len niektoré dôležitejšie názvy. Neurobil tak vo svojich novších prácach ani Štefan Kniezsa (AECO IV, 1938, 241-412). Elemér Moór vo svojich prácach o osídlení

západnej Panónie našiel svedectvá o slovenskom obyvateľstve v dávnom stredoveku okolo Neziderského jazera (*Westungarn im Mittelalter* ... Segedin 1936, 177-8).

Po podrobnom preskúmaní celého panónskeho miestopisného materiálu našlo sa veľké množstvo miestopisných názvov, ktorých jazykové znaky môžu prislúchať jedine a len Slovákom. Materiálu je dosť a je až rukolapne presvedčujúci.

Toto poznanie má veľký dosah vedecký, kultúrny, národný — slovenský — a možno aj politický. Ním sa osvetlí ne jeden údaj historických prameňov, pred ktorým doteraz učenný svet ostával niekedy dosť bezradný.

Predovšetkým získavame týmto panónske kniežatstvo Pribinovo a Koceľovo do slovenských dejín. Žiaden historik nebude môcť odteraz písať staré slovenské dejiny len ako dejiny Slovenska v modernom jeho geografickom význame. Pravdaže, historik nemohol tak doteraz urobiť, lebo filológ mu nepodal presvedčivý materiál o národnej príslušnosti panónskych Slovanov. Ten dostane.

Osvetlí sa národná príslušnosť veľmožov z družiny Koceľovej, ktorých mená zaznačuje *Conversio*. O väčšine týchto mien tvrdil už P. J. Šafárik (*Slovanské starožitnosti*, 2. vyd. Praha 1863, II. sv. 470), že prislúchajú západným Slovanom. To potom potvrdili ich podrobnejším rozborom Vatroslav Jagić (*Entstehungsgeschichte* ... Berlín 1913, 480-3) a po ňom František Pastrnek (*Dějiny* ... 67) a Miloš Weingart (sborník *Ríša Velkomoravská*, Praha 1933, 339). O týchto menách možno povedať ešte viac, ako napísal Jagić a po ňom iní slavisti. Podrobnosti som uviedol v odbornom časopise (*Linguistica Slovaca* I./II.).

Osvetlia sa nám aj iné historické dáta. Napr. prečo sa pápežská bulla r. 869 adresuje takto: „Hadrián, biskup i služobník Boží, k Rastislavovi i Svätoplukovi i Koceľovi...“. Pápež posielala tu ten istý list trom kniežatám odrazu, pretože

jednoducho všetky tieto tri kniežatstvá patrily tomu istému národu. Objasní sa nám aj príčina, prečo sa veľkomoravské kniežatá vždy usilovali najmä aj o zvládnutie Panónie a ju načas aj ovládli. Nazdávame sa, že aj údaje cirkevnoslovanských prameňov, v ktorých sa spomínajú dve Moravy — Vyšná a Nižná — na Dunaji, dostanú jasné svetlo. Doteraz sa to vysvetľovalo všelijako, ale uspokojuvú vysvetlenie sa nenašlo. Tu je azda príčina toho, že sa vôbec mohlo napísať niečo takého — hoci chybné — ako napr.: v'Panoniú v'grad Moravu (do Panónie do mesta Moravy; Život Naumov). Hovorí sa aj o „Morave panónskej“ (Slavoslovie) a pod.

Už Šafárik (*Glagolitische Fragmente* 58-59) upozorňoval na to, že ešte v 13. stor. vo vesprímskom biskupstve existujúce „grécke“ kláštory boli slovanskými kláštormi. Toto bude treba preskúmať ešte ďalej. Fakt je, že sa vo vesprímskom biskupstve ešte koncom XV. stor. spomína v listinách celkom jasne a nepochybne slovanské obyvateľstvo. Jazykospytný materiál súhlasí s týmito historickými údajmi a hovorí ešte viac, t. j. hovorí o slovenskosti tohto obyvateľstva.

Je tu teraz otázka, či sa slovenskosť Pribinovho a Koceľovho kniežatstva — alebo aspoň jeho väčšiny — prejavuje nejako aj v jazyku staroslovienskych a cirkevnoslovanských pamiatok. Účasť starých Slovákov na prekladoch bohoslužobných kníh do staroslovienskeho jazyka mohli sme predpokladať a priori, ale jednako len sa tá ich účasť nezračila v presvedčivom jazykovom materiále. Šafárik, Jagić, Sobolevskij, Pogorielov a iní donášali niektoré prvky, ale o nejakom systéme slovenských prvkov podľa doterajších výskumov nemohlo tu byť reči.

Po zistení, že Panónia bola osídlená Slovákmí, ktorí sa, pravda, vtedy volali Sloviene, slovenská účasť na staroslovienskych prekladoch nielen že je jasnejšia, ale naopak je rukolapne dokázaná.

Tu sme pri otázke „panonizmov“ v staroslovienskych a

cirkevnoslovanských literárnych pamiatkach. Tieto panonizmy sú v prevažnej väčšine slovníkového rázu. Svätí bratia Konštantín a Metod doniesli so sebou zo svojej makedónskej domoviny určitý slovníkový poklad. Z tohto za svojej činnosti v našich krajoch slovensko-moravských a panónskych museli vypustiť slová, ktoré tu neboli obvyklé a srozumiteľné. Vnášali teda miesto makedónskych slov naše slová do staroslovienskych prekladov. Tých slov je veľa. Je to celá veľká vrstva slov, ktorá sa potom po vyhnutí žiakov sv. Cyrila a Metoda musela na južných a východných slovanských územiach nahradiť zasa inými, tam zvyčajnými slovami. Ale jednako sa nám z týchto slov v prepisoch cyrilometodejských pamiatok zachovalo dostatočné množstvo. Podľa týchto „panonizmov“ sa určuje aj starobylosť cirkevnoslovanských pamiatok, t. j. či napr. cyrilská alebo neskoršia hlaholská pamiatka je prepisom zo starej hlaholskej predlohy a či patrí do čias sv. Cyrila a Metoda. Prítomnosť panonizmov odpovedá zväčša kladne na túto otázku. Takýchto pamiatok je pekný počet.

Prvý, kto sa sústavne zaoberal „panonizmami“ v staroslovienskych pamiatkach, bol P. J. Šafárik vo svojom pamätnom a pre slavistiku neobyčajne dôležitom spise *Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus* (Praha 1858). Tu P. J. Šafárik vypočítal celý rad slov, ktoré označil termínom „panonizmy“.

Šafárik (str. 32) tu spomína, že sa môžu pripisovať aj Slovákom, Moravanom a Čechom, ale najmä Chorvátom a Slovincom. Takýchto slov uviedol Šafárik celý rad. Potom sa ich našlo ešte viac. Fakt je, že niektoré z týchto slov dnešná slovenčina nepozná. Avšak mnohé dodnes užívame. Niektoré sú známe už iba z priezvisk a miestopisných názvov. To značí, že v starej slovenčine boli aj ako obecné mená.

Dodnes stredná slovenčina má typické prvky, shodné s južnou slovančinou. O týchto sa veľa popísalo. Popieraly

sa, nepripisovala sa im akákoľvek spojitosť Slovákov s južnými Slovanmi. Dnes po našich výskumoch táto otázka prestáva byť problémom, lebo prosto Slováci dlhé storočia a na dlhej hranici susedili s južnými Slovanmi. Kedysi sa „juhoslavizmom“, resp. tým, ktorí sa touto otázkou zaoberali, prisudzovala aj politická príchuť. Oproti všetkej politike je tu bezpečne vedecky zistený fakt, že súvislosť Slovákov s južnými Slovanmi je už nesporná. Keď tu bola súvislosť zemepisná, musela byť aj jazyková. Toho dnešným jasným pozostatkom sú práve „juhoslavizmy“ v strednej slovenčine.

Reč panónskych Slovákov nepoznáme do podrobností. Čo poznáme, je niekoľko stovák mien osôb, riek, vrchov, miest, dedín a osád. Medzi nimi, ako sme spomenuli, je dosť takých, ktoré majú nesporne slovenský hláskoslovný ráz. Ostatné podrobnosti tejto reči nám navždy ostanú neznáme.

Môžeme však, myslím, dosť pravdepodobne predpokladať, že aj mnohé tie „panonizmy“, ktoré sa dnes môžu vysvetliť už len pomocou chorvátskeho a slovinského slovníka, boli známe aj panónskym Slovákom. Slováci tu s Chorvátmi a Slovincami priamo susedili. Museli teda mať s nimi aj mnoho spoločných slov, aj takých, ktoré my dnes na území, vzdialenom od Chorvátov a Slovincov, aj od Kočeľovho sídla, nepoznáme. A predsa, hoci stredná slovenčina je vzdialená, zadržala si až do dnešných čias stopy toho susedstva. Možno preto celkom dobre predpokladať, že aj ne jeden z tých panonizmov, v ktorých sa vidí chorvátsky alebo slovinský pôvod, prislúchal starým Slovákom. Pritom je tu niekoľko slov, ktoré sú dnes v západnej slovančine a aj v slovenčine známe.

Z tohto vyplýva, že otázku panonizmov treba ponímať celkom inakšie ako doteraz, práve tak, ako treba ponímať celkom inakšie národnú príslušnosť panónskych Slovanov ako doteraz.

Toto poznanie má už svoje ovocie; novým rozborom Fri-

zinských pamiatok z konca X. a začiatku XI. stor., ktoré sa doteraz pokladali za slovinské, sa ukázalo, že najmä II. zlomok má typické prvky jazyka Veľkej Moravy, ktorá, pravda, bola zväčša slovenská. O tom doc. Dr. Alex. Isačenko, *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok*, Bratislava 1943. Ostatné pamiatky čakajú na pracovníkov.

Slovom veľa tej kultúrnej práce za čias sv. Cyrila a Metoda, ktorá sa pripisovala Slovincom, budeme musieť odtiaľto pripisovať Slovákom. Každý pochopí, že význam tohto nie je malý a že sa z mnohonásobnia kultúrne poklady slovenského národa a slovenského jazyka.

Slovenské slovo v IX. storočí

Pomerne veľký prevrat v ustrojení slovenčiny nastáva hneď v druhej polovici X. stor. Náš jazyk stráca vtedy predovšetkým dve jerové hlásky. Ak sa teda v IX. stor. mená našich veľmožov, zapísané v Evanjeliári cividalskom, zaznačujú ešte s týmito kratučkými samohláskami, na konci X. stor. by toho už nebolo. Bohužiaľ, z tohto veku nemáme pamiatok. Strata jerov mala veľký vplyv na celú sústavu slovenského hláskoslovía. Nastáva úplné preskupenie slabík. Slová sa stávajú kratšími. V niektorých prípadoch sa táto strata prejavuje tým, že sa predošlá samohláska dlži. Z tých čias pochodí dĺžka v slovách, ako *kôň*, *bôh* a pod. Je to tzv. náhradné dlženie, ktoré bolo veľmi silné najmä v poľštine. V párných slabikách, počítajúc od konca slova, sa jery nahradzujú plnými samohláskami. A tak sa stalo, že Slováci IX. storočia hovorili napr. *сѣпъ*, *sen'*, *овѣсъ*, *ovos'*, *рѣзъ*, *raž'*, *вѣпъ*, *von'*, ale Slováci konca X. a XI. storočia hovorili už *sen*, *ovos* alebo *oves*, *raž* alebo *rež*, *rož*, *von*.

V X.—XI. stor. Slováci strácajú aj nosové samohlásky a nahradzujú ich ústnymi, napr. za staršie *zebъ* hovoria *zub*, za *пѣтъ къ* hovoria *pätok*, za *сѣсѣдъ* majú potom *sused* ap. Keď sem prišli Maďari, naši predkovia mali ešte nosovky a Maďari ich prevzali. Preto hovoria Maďari dodnes *szomszéd*, *péntek* a pod. Nosové samohlásky sú dodnes v pomaďarčených názvoch obcí a mestečiek na Slovensku. Tak napr. *Galanta* je z pôvodného *Goleta*. Dnes by sme správne tento názov povedali *Holata*, čo je pôvodne osobné meno, utvorené od prídavného mena *holý*. V názve mestečka *Helemba* je tiež nosovka, lebo názov je zo slovenského *Chleba*, vodo-

pád, priepasť' a dodnes sa dolina pri Helembe volá *Chľäba*, t. j. už bez nosovky s normálnym slovenským vývinom. Tak aj názov *Žemberovce* má nosovku, zachovanú maďarčinou; dnes by sme mali správne po slovensky hovoriť *Žubrovce*, tak isto ako v slove *žubrina* ap. Takýchto príkladov by sme zo Slovenska mohli uviesť desiatky. Historicky majú tieto názvy veľkú dôležitosť, lebo ukazujú, že kraj, v ktorom sa vyskytujú názvy s nosovkou, bol Slováckmi osídlený pri príchode Maďarov a teda aj prv. Maďari nejako prišli do styku s obcou a prevzali jej názov v starej slovenskej forme. A tak teda jazykovedný výskum miestnych názvov nás poučuje o tom, čo nie je napísané v nijakej listine alebo kronike. Poučuje nás, pravda, aj o spôsobe života našich predkov, ale o tom teraz nebudeme hovoriť.

Nasledujúcou dôležitou novosťou nášho jazyka je zmena spoluhlásky *g* v *h*. Tento proces sa dial v druhej polovici XII. stor. Pred týmto časom Slováci nemali spoluhlásky *h*. Proces išiel, pravda, postupne. Spomenuli sme mestečko Helembe. V listine z r. 1138 sa uvádzajú mená rybárov v Helembe. Je to 31 mien, ktoré sú zväčša slovenské. Medzi nimi sú mená s *g*: *Milgost* 'milý hosť', *Beguš* a *Nimiga*, čo je *Nemiga* k *nemý*. Vtedy sa, pravda, ešte vyslovovalo *y* a preto medzi menami z tejto obce je aj *Prebyša*, zapísané ako *Perbusa*. Vezmime si listinu o majetkoch zoborského opátstva z r. 1113. Tu sa dnešné *Bohunice* v Bratislavskej stolici volajú *Bagan*; Hrnčiarovce pri Nitre sa volajú *Grinchar*, t. j. správne *Grnčari*. V listine zpred r. 1002 pre mnišky vesprímskej doliny, napísanej grécky, je záznam *Grinčari* v plnej vtedajšej slovenskej forme. Slováci vtedy bývali aj vo Vesprímskej stolici. V hontianskej obci Sága sa r. 1135 spomína osoba *Dragoš*, teda ešte s *g*. Príkladov by sme mohli uviesť viac. Prvý známy mi doklad na *h* je z r. 1206 v osobnom mene *Hrad* v osade Gerla v Tekove. Potom ich je viac.

Názvy s *g* ostávaly v maďarských formách slovenských

názvov, napr. *Hlohovec* sa maďarsky volá *Galgóc*. Uvedme si tu aj spomenutú už *Galantu*. Takýchto mien je veľa. Spoluhláska *g* v maďarskej forme dokazuje, že príslušná obec bola osídlená ešte pred polovicou XII. stor. Preto, keď dakedy nemáme starých listinných záznamov o nejakej obci, v ktorej mene je v maďarčine alebo nemčine *g*, môžeme celkom bezpečne povedať, že tá obec existovala pred polovicou XII. stor.

Dnešné naše *g* v slovách, ako *gazda*, *podgor*, *rázga* ap. je v slovenčine už novšieho pôvodu. Tak napr. slová *gazda* a *rázga* sú síce slovanského pôvodu, ale od Slovanov, celkom dobre možno, že od Slovákov, ich prevzali Maďari a od Maďarov putovaly zasa k Slovanom, t. j. tu k Slovákom.

V predošlej úvahe sme si povedali, že naše *ó* v slovách ako *kóň* a pod. je novšie a že pred tým sme tu mali dlhé *ó* ako dodnes v niektorých nárečiach. Toto *uo* mala aj stará čeština a v nej sa objavuje v prvej polovici XIV. storočia. My Slováci nemáme takých pamiatok zo XIV. stor., z ktorých by sme mohli spoznať, či sa v slovenčine tento zjav vyvinul tiež v tom čase. Pravdepodobné je však, že sa vyvinul tiež asi v tom čase. Táto dvojhláska je známa aj z iných slovanských nárečí, ale nie je tam vždy z toho istého času. Pri tomto zjave môžeme však pozorovať, že v niektorých prípadoch bol v slovenčine ešte viac rozšírený ako dnes. Tak napr. v Žiline sa hovorilo v XV. stor. *zuostal* 'zostal', *duo smrti* 'do smrti', ba ešte v XVII. stor. sa hovorilo v Liptove *uo to* miesto dnešného *o to*.

Asi tak do XIV. stor., zdá sa, nemali sme ani dvojhlásku *ia*; miesto nej bolo dlhé široké *a*, teda *pátok* 'piatok', *mesac* 'mesiac' a pod., teda tak, ako sa hovorí v dolnej Orave alebo v Gemeri.

Samohlásku *y* sme mali dlho. Strácať sa začína v XV. storočí. V niektorých prípadoch sa napr. v XII. stor. — a už v IX. — označovala literou *u*, ako sme to už spomenuli pri

mene *Prebyša* z Helemby. To bol dosť obvyklý spôsob označovania ypsilonu.

V sústave spoluhlások mali sme až asi tak do XIV. stor. polomäkké spoluhlásky, ktorých stopy ostaly dnes na východnom Slovensku vo výslovnosti ako *šeno*, *žima*. Avšak aj iné spoluhlásky byly polomäkké, tak napr. v slove *mäso*, *päl* ai. byly polomäkké *m'*, *p'* atď. Niekedy sa v nárečiach prejavuje táto bývalá polomäkkosť tým, že vzniká polosamohláskové *j* ako *miaso* ‚mäso‘, *piata* ‚päta‘ atď.

Asi tak do XIV. stor. vyslovovali sme skupinu spoluhlások *šč* v prípadoch ako *ešče*, *ščastie* a pod. Tento zjav nám veľmi pomáha pri určovaní starého slovenského osídlenia v krajoch, kde dnes Slováci už neexistujú. Tak napr. keď vo Vesprímskej stolici je dnes dedina *Kustyán*, vieme bezpečne povedať, že Slováci tu žili ešte v XIV. stor. a možno aj neskôr, pretože *Kustyán* predstavuje slovenské *Košľany*, ktoré sa pred XIV. stor. musely volať *Koščany*. Keby pred XIV. stor. boli v tejto dedine prevládli Maďari, vesprímska obec by sa podľa zákonov maďarského jazykového vývinu musela volať *Kucsán*. Takýchto príkladov je viac. Tu zasa vidíme, ako jazykoveda môže datovať staroslovenské osídlenie tam, kde niet nijakých listinných záznamov o obyvateľstve, nehovoriac ani o tom, že niet nijakých sčítaní ľudu podľa národnosti, nijakých štatistík a podobných vymožeností moderného života. Tu pomáha už len jazykovedec, ktorý svoj rozbor musí zakladať na porovnávaní s vývinom v ostatných slovanských jazykoch.

Východných a západných Slovákov bude zaiste zaujímať, odkedy oni vyslovujú svoje *c* a *dz* v prípadoch ako *dzeci*, *dzedzina* a pod. Prvé bezpečné záznamy tohto zjavu máme z moravského Slovenska z r. 1385 v glosách Václava zo Bzenca. Z východného Slovenska by sme mali doklady už z XIII. stor. a to *Neceča* miesto *Neteča* r. 1266 a ešte jeden z r. 1287: *Lubicin* miesto *Lubotín*, ale tieto nie sú celkom bez-

pečné, lebo v listinách XIII. stor. nemožno dakedy rozoznať *t* od *c*. Z dnešného Slovenska máme inak príklady až z XV. stor. a to zo Žiliny a zo Spišskej Kapitule. Tak zo Žiliny máme *zaplacil* r. 1462, *jindze* r. 1457.

V tvarosloví — v skloňovaní a časovaní — mali sme asi tak medzi X.—XV. stor. dakedy celkom inakšie tvary ako dnes. Tak napr. v lokále množného čísla sa nehovorilo *v Dubanoch*, ale *v Dubás*. Doklad na to máme v listine z r. 1075, ktorá sa týka majetkov opátstva sv. Beňadika na Hrone. Tento príklad nepochodí z dnešného Slovenska, ale zo Zátisia, kde tiež boli Slováci, o čom svedčí práve aj tento doklad, pretože po *b* nemá mäkkého *l*, ktoré by tu bolo, keby tam boli žili Rusi alebo južní Slovania. Tento lokál ostal potom v maďarčine ako nominatív, pretože sa dnes obec volá *Doboz*; je to ten istý zjav, ako keď sa české *Tuřany* volajú nemecky *Turas*. Neskôr v slovenčine ovládly tvary na *-ach*, napr. *Kvačach*, *Sučach*, *Turach* a pod.

V Turci sa dnes povie napr. *v dedince*, *v ruce*, *na váze*, *stridze*, *blse* miesto spisovného *v dedinke*, *v ruke*, *na váhe*, *strige*, *blche*. Tieto tvary sú len zvyškami staršieho stavu, ktorý bol pôvodne na celom Slovensku.

Alebo dnes povieme *matkín*, *tetkín*. V starších časoch miesto *k* bolo tu *č* a hovorilo sa *matčín* ap. Vidíme to na mene mesta *Trenčín*, ktoré je utvorené zo známeho inak osobného mena *Trenka*. Mesto *Trenčín* bolo asi majetkom nejakého *Trenku* a podľa neho dostalo meno pridaním prívlastňovacej prípony *-in*: *Trenčín*, ako je k menu *Kuba* ‚Jakub‘ dnešný *Kubín*, k osobnému menu *Malata* k *malý* je *Malatín* atď.

Do XIV. stor. sa u nás zachovávalo aj dvojné číslo, ktorého zvyšky ostaly už len v prípadoch, ako *očú*, *rukú* atď.

V 1. osobe jednotného čísla nemali sme asi tak do XIII. stor. *-m*, ale *-u*. Hovorili sme teda do polovice XII. stor. *mogu* ‚môžem‘, od XIII. stor. *mohu*, ďalej *peku* ‚pečiem‘,

vedu ‚vediem‘ a pod. Za naše dnešné vidím hovorili sme *vidžu*, za *hľadím* bolo *hlädžu*, miesto *nosím* bolo *nošu*. Zvyškom toho je naše *reku* s pôvodným významom ‚rečiem‘. Vnikanie *-m* sa začína asi tak v XIII. stor. a napokon *-m* ovláda v 1. osobe vôbec.

Zaujímavá je aj 3. osoba množ. čísla. Tu sme v stredoveku hovorili *pekú* ‚pečú‘, *mohú* ‚môžu‘ a pod. Napokon sa spoluhlásky pred koncovkou vyrovnaly a dnes hovoríme *pečú*, *môžu* atď.

Miesto dnešného *čo* sme pôvodne mali *čbto* a potom *čto* a *što*. Bolo to aspoň na časti slovenského územia. Ešte v IX. stor. máme zaznačené meno sloven. veľmoža v Rastislavovej družine *Čbtomyslъ* ‚čo myslí“. Dnes v nárečiach máme *ništ* z pôvodného *ništo*. Muselo teda existovať u Slovákov aj *čto* a potom z neho *što*.

Od XV. stor. máme už súvislé písomné pamiatky. Písané sú česky, ale dakedy veľmi výrazne preniká do nich slovenčina, ba niektoré pamiatky sú písané peknou slovenčinou. Celkove slovenčina je vtedy už taký jazyk, akým hovoríme dnes.

Slovom jazyk náš sa menil, ako sa menily všetky iné živé jazyky. Vývin nášho jazyka môžeme podľa pamiatok a porovnávaním stavu v našich nárečiach a v iných slovanských jazykoch sledovať 1100 rokov. Poznáme európske jazyky, ktoré ani zďaleka nepoživávajú tejto neobyčajne veľkej výhody. Tento stav je pre nás nielen vedecky dôležitý, ale aj národne významný a povzbudzujúci.

Slovenčina medzi IX. — XV. storočím

Hovoriť o slovenskom slove v IX. stor. môže nefilologovi vyzerať veľmi čudne, ba nemožne. A predsa nie je to pre slovanského jazykovedca nijaký obzvláštny ťažký problém. Slovanská jazykoveda po vyše storočnom skúmaní je dnes

na vysokom stupni a na podobné otázky môže odpovedať s dosť pevnou istotou. Máme rekonštruovaný jazyk praslovanský, t. j. jazyk, akým hovorili všetci Slovania — až asi do polovice X. storočia, kedy sa pôvodne jednotný jazyk, členený, pravda, na nárečia, rozpadol.

Sme v tej šťastlivej situácii, že v polovici IX. stor. vznikol prvý slovanský spisovný jazyk a to práve pre kultúrne potreby nášho národa. Základom tohto jazyka bolo slovienske nárečie v okolí mesta Solúna. V ňom je napísaná veľká literatúra, ktorá sa nám, pravda, zachovala iba v odpisoch asi o sto až stopäťdesiat rokov neskoršie, ako žili Cyril a Metod, ale slavistika má presné metódy na zostavenie pôvodného znenia týchto textov, čo je umožnené tým, že sa odpisovači pôvodín pomerne dobre pridŕžali staršieho útvaru textov, čo pri pamiatkach cirkevného rázu je obvyklé. Máme teda slovanský spisovný jazyk z čias pred rozpadnutím praslovanskej jazykovej jednoty. Pri rekonštrukcii staršieho stavu jednotlivých slovanských jazykov pomáhame si porovnávaním sústav všetkých slovanských jazykov v ich rozličných vývinových štádiách. Použitím týchto metód môžeme teda povedať, ako vyzerala slovenčina v jednotlivých epochách.

Slovanský porovnávací jazykovedec môže bezpečne povedať, že v IX. storočí slovenčina bola ešte odtá do rúcha praslovančiny, ale mala pri tom niektoré charakteristické znaky, ktorými sa odlišovala od niektorých iných slovanských, lepšie praslovanských nárečí.

Najrozšírenejším slovenským nárečím bolo vtedy stredoslovenské nárečie. Toto sa rozprestieralo predovšetkým celkove tam, kde je dnes, ale okrem toho hovorilo sa ním aj v iných oblastiach. Niekoľké názvy starých slovenských dedín svojím hláskoslovným habitom dosvedčujú, že sa týmto nárečím hovorilo aj v okolí Bratislavy, kde sa dnes rozprestiera západoslovenské nárečie, čo je však stav iba z konca stredo-

veku. Týmto stredným nárečím sa hovorilo na kompaktnom území až po Dunaj. Ba slovenské sídla siahaly hlboko do Zадunajska a to až pod Blatenské jazero, k rieke Rábe a na západ od Neziderského jazera. Od Blatenského jazera na juhovýchod žili tiež Slováci, hovoriaci týmto nárečím. Stredná slovenčina prenikla aj do Zátisia a to asi tak medzi Tisou a Sedmohradskými horami a na juhu na južný breh rieky Maroša. Dokladov na to, že tu naozaj Slováci bývali, je až moc. Medzi nimi je niekoľko takých, ktoré majú tie isté jazykové zmeny, ktoré nachodíme dodnes na strednom Slovensku.

A tak teda slovenské slovo v najstarších storočiach našich dejín ozývalo sa na oveľa väčšom území ako dnes. Je to až skoro neuveriteľné, ale velikánsky dokladový materiál, ktorý máme k dispozícii, dosvedčuje to celkom neomyľne. V IX. stor. sme boli mohutným národom, ktorý ovládal skoro celú Dunajskú kotlinu. Priebehom storočí sa väčšina slovenského národa pomadžarčila. Ešte v XV. stor. môžeme stopovať existenciu Slovákov na rôznych tých územiach, ktoré sme spomenuli, a kde slovenské slovo už zamĺklo a pamiatka po ňom ostala iba v názvoch dedín, osád, miest, riek, polí a vrchov. Takýchto názvov je niekoľko tisíc. Mnohé zanikly, ale mnohé ostaly zaznačené v stredovekých latinských listinách. Pravdaže, treba poznať vývin mađarského jazyka, aby sme z tvarov, obmenených mađarčinou, rekonštruovali starú slovenskú formu.

Ako teda slovenčina vyzerala v IX. storočí? Jej sústava samohlások bola trochu inakšia, ako je dnes. Mala dve nosové samohlásky *ę* a *ę*, mala dve kratšie samohlásky ako dnešné krátke, t. j. tzv. jery, a mala až do včasného novoveku hlásku ypsilon. Sústava spoluhlások bola bohatšia ako dnes, lebo slovenčina mala okrem mäkkých spoluhlások aj polomäkké, ktorých malé zvyšky ostaly dodnes na východnom Slovensku v polomäkkom *ś* a *ź* v slovách, ako *śeno*, *źima*. Nemala spoluhlásky *h* a na jeho mieste bolo *g*, a to do polo-

vice XII. stor. Sústava dvojhlasok nebola tiež taká ako dnes. Nemali sme napr. dnešného *uo*, ale miesto neho bolo dlhé *ó*, ako je dodnes v niektorých našich nárečiach. Skloňovanie a časovanie vyzeralo tiež trochu inakšie ako dnes. Predovšetkým do konca stredoveku sme mali tvary pre dvojné číslo, t. j. duál. Keď sa hovorilo o dvoch osobách alebo veciach, upotrebovaly sa inakšie tvary, ako keď sa hovorilo o troch a viacerých osobách alebo veciach. Dodnes ostalý nám už iba malé zvyšky duálu, napr. *očí, uší, rukú* ap.

V časovaní sme mali dva minulé časy a to imperfektum a aorist, t. j. trváci a dokonalý minulé čas. Zvyšky imperfekta nám neostaly. Zvyšky aoristu máme v nárečovom *bolch, bolach, bych*, v oravskom *oni sta* za spisovné „oni sú“. V prvej osobe jednotného čísla prítomného času sme ešte nemali zakončenie na *-m*, ale tu bola nosovka *ę*, napr. nehovorilo sa ešte *môžem, vediem, kryjem* ap., ale *mogę, vedę, kryję* ap.

V skloňovaní bolo mnoho inakších tvarov ako dnes, ale podrobnosti tu nemôžeme uvádzať. Mnohé zanikly, ale mnohé sa zachovali až dodnes, niektoré sú obvyklé už len v nárečiach. Celkove bol to taký istý jazyk, akým hovorili Cyril a Metod. Niektoré typické znaky boli, pravda, vyvinuté už aj vtedy. Tieto oddeľovali strednú slovenčinu od západnej a východnej a tiež od ostatných slovanských jazykov. Tak napr. Cyril a Metod hovorili *mežda, sviešta*, Slováci *medža, svieca*, strední Slováci hovorili *salo*, západní a východní *sadlo*, strední mali *rastę* „rastiem“, východní a západní *rostę*; Cyril a Metod hovorili tiež *salo, rastę*, t. j. tak isto ako Stredoslováci. Stredná slovenčina mala už vtedy mäkké spoluhlásky *đ, t* pred *e* ako aj dnes; dosvedčuje to zápis v Pražských zlomkoch hlaholských *grjedět(ъ)*, t. j. *gředet* „ide“ s mäkkým *d* miesto očakávaného cyrilometodejského — tak iste aj českého — tvrdého *d*, ba máme na to doklad z IX. stor. v osobných menách v Evanjeliári cividalskom.

Slovník starých Slovákov nebol celkom taký, aký je dnes. Mnohé vtedajšie slová už zanikly. Pravdaže dnes máme množstvo termínov, ktorých pred tisíc rokmi nepotrebovali. Starý slovenský slovník poznáme, pravda, veľmi málo, pretože niet veľkej, naozaj slovenskej literatúry. Z IX. stor. máme cyrilometodejskú literatúru. V tejto sa však vyskytujú mnohé slová, ktoré užívame dodnes a ktorých niet u južných Slovanov. Je celá vrstva slov, ktoré sa v slavistike označujú ako panónsko-moravské. Keď dnes vieme, že väčšinu Veľkej Moravy a Panónie obývali Slováci, môžeme mnoho z tohto pokladu privlastňovať Slovákom. Uvediem nejaké príklady: tak napr. v evanjeliu sv. Jána II. kap., vo verši 4. sa v cyrilometodejskom preklade hovorí: *pride godina moja* „prišla hodina moja“. Tu slovo *godina* „hodina“ je záposlovanský prvok, pretože u južných Slovanov toto meno značí „rok“ a teda význam by bol „prišiel rok môj“, čo by bolo úplne nesprávne. Slovom, keď Cyril a Metod prišli k nám, museli niektoré slová, ktoré v Solúne značily niečo iného ako u nás, nahradiť našimi slovami, lebo inak by im boli naši predkovia zle rozumeli. Takýchto slov je viac. Veľmi pekný je príklad z evanjelia sv. Matúša V. kap., verš 37.; tu sa hovorí: *bēdi že slovo vaše ej - ej, ni - ni* „buď slovo vaše hej - hej, nie - nie“. Tu Slovákom patrí *ej - ej*. Je to naše *hej* v staršej forme, lebo kým sme do začiatku XIII. stor. nemali spoluhlásky *h*, nemohli naši predkovia inakšie túto časticu vyslovovať, než ako je zaznačená v cyrilometodejskom texte. Častica *hej* je typická pre slovenčinu. Aj zápornka *ni* vo význame „nie“ je veľmi dobre a všeobecne známa na južnom strednom Slovensku, napr. v okolí Lučenca. Iní Slovania ju v tomto význame všeobecnejšie nepoužívajú. A tak teda táto veta je slovenská. Častica *ej* sa vyskytuje ešte aj u Matúša v kap. XXI., verši 16.: *Isus reče im: ej* „Ježiš povedal im: hej“. V trochu inom význame je aj v svedeckej modlitbe: *milostivy, ej Bože, rači mi pomošti, tvojemu rabu*

„milostivý, hej Bože, ráč mi pomôcť, tvojmu služobníkovi“. Západoslovanského pôvodu, t. j. tu slovenského, je v tejto vete aj sloveso *račiti*. V cirkevnoslovanských pamiatkach sa vyskytuje aj naše slovo *klepec*; toto sa v slavistike naozaj všeobecne pokladá za slovakizmus.

Zo slov, ktorých dnes už neužívame, uvedieme si napr. slová s koreňom na *un-* vo význame „dobrý“. V cyrilometo-
dejskej literatúre nachodíme *unъjъ* „lepší“, *unje* „lepšie“. U južných Slovanov takéhoto slova najskôr nebolo. Je to, zdá sa, západoslovanské slovo a my Slováci ho máme zachované v názvoch dedín *Unovce*, *Unín* a v starom osobnom mene *Una* z Nitry r. 1111. Starí Slováci vo význame „lepší, väčší“ hovorili *bolъjъ*, vo význame „lepšie“ *bolje* — ako dodnes južní Slovania a Rusi. Poznáme to z miestnych a osobných mien typu *Boleráz*, z osobného mena *Bolerad* „kto lepšie radí“; pri Nitre bola osada *Boleslav*. Takýchto slov by sme mohli uviesť viac.

Z IX. stor. máme pamiatku, ktorá je originálom a môžeme ju z najväčšej väčšiny pokladať za stredovekú. Je to register mien slovenských veľmožov z družiny našich kniežat Pribinu, Kocefa, Rastislava a Svätopluka. Naši inteligenti IX. stor. chodili na púte kamsi do sev. Talianska do nejakého kláštora a tu zapisovali alebo skôr dali zapísať svoje mená na okraj pergamenového evanjeliára, ktorý je dnes v Cividale. Známy je pod menom Evanjeliár Cividalský. Tu je niekoľko sto slovanských mien kniežat, kňazov atď. Sú tu práve aj Pribina, Kocel, Rastislav, Svätopluk, Nitabor, Braslav a iní. Pred niektorými tými menami stojí predložka *pre*, napr. *prě Braslavъ*, *prě Sobote*, *prě Něng*, ale južný Slovan má pred svojím menom svoje *za*: *za Baběradъ*. Predložka *prě* je typicky stredoslovenská. Bola veľmi zriedka aj v starej poľštine, ale Poliaci sem zrejme nechodili. Iní Slovania majú v tomto význame *dla*, *pro*, *za*. Slovom osoby, ktoré majú pred svojím menom *pre*, boli zo stredného Slo-

venska. To je kultúrne veľmi význačné. Dosvedčuje to, že stredné Slovensko v tom svojom veľkom rozsahu bolo dôležitou kultúrnou a cirkevno-politickou oblasťou. Najväčšia časť uvedeného registra mien je súčasne prvou slovenskou jazykovou pamiatkou. K obrazu vtedajšej slovenčiny budeme môcť z nej niečo vyťažiť.

A tak teda slovenské slovo IX. storočia nielen že nám je známe z vedeckej rekonštrukcie, lež poznáme ho aj z písaných pamiatok. Pre náš národný život má táto skutočnosť v porovnaní s inými národmi neobyčajne veľkú dôležitosť.

Slovenské slovo v XV. storočí

Doteraz sme poukazovali na obraz slovenčiny v storočiach, z ktorých nemáme súvislých písaných pamiatok. XV. storočie je vekom, v ktorom máme už celý rad súvislých listov, listín a pod. V tomto storočí sa u nás, ako čiastočne inde v strednej Európe, najmä v Poľsku, udomácňuje český jazyk, ktorý vtedy oplýva veľkými literárnymi dielami. Donášajú ho k nám slovenskí študenti, študujúci v hojnom počte na pražskej univerzite. Na Slovensku vtedy prúdi kultúrny život širokým prúdom. Kvitne najmä výtvarné umenie, vzniká veľa majestátnych gotických kostolov, stavajú sa alebo dostavujú sa obrovské zámky a hrady, ktoré zaiste boli význačnými kultúrnymi strediskami v príslušných krajoch. Veľa Slovákov odchádza do univerzitných stredísk nadychať sa európskeho vzduchu a doniesť kultúrne poklady vtedajšej západnej Európy na Slovensko. Najbližšou slávnou univerzitou bola, pravda, Karlova univerzita v Prahe. Sem prichodia Slováci študovať rozličné náuky a odtiaľto donášajú český spisovný jazyk, stojaci vtedy na vysokej európskej výške.

Mnohé písomné pamiatky tej doby, vzniklé na Slovensku, sú písané čistým českým jazykom. Do mnohých však preni-

kajú ustavične slovenské jazykové prvky, takže môžeme hovoriť o slovenských písaných pamiatkach, pravda, v tom vymedzenom slova smysle. V niektorých písomnostiach je slovenských prvkov viac, v iných ich je menej. Dôležité je to, že Slováci nepísali len latinsky, že písali jazykom, ktorému mohli rozumieť aj menej školení ľudia, ba keď do neho vnášali aj prvky domácej slovenskej reči, mohli mu rozumieť aj obyčajní ľudia.

Tento jazyk vytíska latinčinu z verejného života, lebo sa stáva obcovacím a pokonávacím jazykom slovenských samosprávnych vrchností, stolíc a zemianskych rodín. Týmto jazykom, hodne slovenčiacim, sa káže aj v kostoloch, vtedy, pravda, ešte iba katolíckych.

Čeština sa dostáva aj do prostredia uhorských kráľov a to počnúc od Žigmunda. Napr. kráľ Matej r. 1483 píše mestu Trnave po česky; takisto Štefan Zápoľský mestu Bratislave.

Najstaršie zachované nám listy, písané týmto jazykom, sú z 20-rokov XV. storočia. Prvý český list, adresovaný na Slovensko, je zo 14. januára 1426. Píše ho mešťanosta a rada mesta Olomúca Mikulášovi Perényimu, vodcovi Žigmundových vojsk, že by mu radi prišli na pomoc, ale že nie sú dosť silní. Je pravdepodobné, že Mikuláš Perényi písal do Olomúca tiež česky alebo slovensko-česky. V tomto liste niet slovenských prvkov.

Z r. 1429 sú tri listy, zachované v archíve mesta Bratislavy, písané na moravskom Slovensku. Tu sa už stretáme so slovenskými znakmi. Tak Peter Roman z Vítovic z Uhorského Hradišťa osvedčuje, že Jíra Kuchař nemal s táborskou stranou nič spoločného. List je krátky a znie takto: *Já Petr Roman z Witowicz, hauptman na Hradisczi, vyznávám tímto listom obecně předo všemi, ktož jej čisci neb slyšeti budú. že Gira Kucharz, ukazatel tohoto listu, jest sě zachoval dobřě a nikdy k táborskéj straně přichylen nebiel; protož vás všech vóbec prosím aneb každého zuláščia, abyste jemu radni i po-*

mocni bieli pro mú službu, jest-li že bie jemu toho potřebě bielo.

Uhorské Hradište na Morave leží na území západoslovenského nárečia. Nachodíme tu teda prvky tohto nárečia. Tak je tu skupina *šč* miesto českého a stredoslovenského *št*: *Hradišči, zvláščia* miesto *Hradišti, zvlášta*. Pri slove *zvláščia* sa nám zachovala veľmi stará forma. Vtedy v češtine bolo už *zvlášť*. Niet tu teda známej českej prehlásky *a* v *ě*, čo je na moravskom Slovensku známy inak zjav. Je tu aj tvar *listom* miesto českého *listem*. Je tu aj zmena *l* v *c* ako v okolí Bratislavy a inde v slove *čisci*, teda ako v našom *dzeci* a pod. V predložke *předo*, vyslovovanej zrejme *predo*, niet na konci českého *e*: *přede*, ale je tu slovenské *-o*: *predo*. Zaujímavý je tu aj tvar *bielo* za slovenské *bolo* a západoslovenské i české *bylo*. Vidíme teda, že v tomto celkom krátkom liste je pomerne dosť charakteristických zvláštností západoslovenského nárečia. Inak sú tu, pravdaže, aj zjavy spoločné vtedajšej češtine a dnešnej slovenčine, napr. *vóbec* oproti dnešnému českému *vůbec* a slovenskému *vôbec*.

Niekoľko listov z 20. a 30. rokov sa týka Bratislavy a jej okolia — Pezinka, Sv. Jura, Trnavy — a zachovaly sa v Bratislave. Listov, písaných český alebo miešane, do Bratislavy alebo o nej je z XV. stor. viac. To ukazuje na to, že v tomto meste Slováci nikdy nevyhynuli. Zaujímavé je, že uhorská kráľovná Alžbeta píše 7. októbra 1441 tu v Prešpurku český list svojmu, vernému služobníkovi Jánovi Zajímačovi z Kunštátu, že mu môže dlh zaplatiť najskôr až na Hromnice a aby teda počkal a poshovel. V inom liste zas nejaký Ján Šilhavý zo Strážnice na moravskom Slovensku píše „paní Kateřině Švadlí v Prešpurku“, že si ju nemohol vziať za ženu, lebo mu to pán zakázal. Hovorí: *cožkolvek já sem s tebú jaké řeči měl, šak sem pravíval, aby(s) se se mnú nechlubila, leč prvé by bylo knezem poturzeno. Cožkolvěks mi dala, že já když se s tebú shledám, to já tobe napravím zasa, ač vím, že*

*na tobe ne[pr]ítelē míti budu. A šak bůh ví, žeť to z mým
chtěním není atď.* V tomto liste je tiež niekoľko moravsko-
slovenských nárečových prvkov. Tu spomínaná Katarína išla
potom do kláštora v Skalici a sem jej píše žena spomenutého
Šilhavého ostrý list, ktorý sa zachoval tiež v Bratislave.

Z r. 1450 máme slovenčiaci list z Budatína Kremničanom.
V týchto rokoch píše z Branča pri Nitre Pangracius — dnes
Pongrác — z Lipt. Sv. Mikuláša Bratislave, aby Skaličania
nemuseli platiť mýto. Richtár z Čachtíc píše Bratislavčanom
tiež týmto jazykom. Do Bratislavy sa vôbec veľmi často a
z mnohých miest písalo česky alebo slovensko-česky.

Hojný počet takýchto listov je aj z východného Sloven-
ska, najmä z Bardejova. Pochodia však zväčša od Jiskro-
vých hajtmanov alebo od samého Jiskru. Z Bardejova máme
však aj list z konca XV. alebo začiatku XVI. storočia, ktorý
písal Slovák a to nejaký zbojník, resp. družina zbojníkov.
List je zaujímavý a podáme ho tu celý: *Uy zli a nesprave-
dliví ludé Bardiowcy, vy ste našich bratov dali zvešati, ludí
dobrých a nevinných, jako mordere necnotliví, ktorí ani vám,
ani žádnomu nič nebyli vinni. A pretoš, jestli nám priate-
lóm a rodovi ich za nich nepoložíte četery sta zolotých ve
zolote do tróch nedelí v kláštore u Mogili u Cracova alebo
u Cartusov v Lechniczi, tedy na vašech hordlech i na vašim
imaniu i na vašich podaných se, buď dluho, buď krátko,
takto se mstiti budemy, pokud našeho rodu stává. Tot list
písán s hor, dzen svate[h]o Jacuba.* V tomto liste je veľmi
málo českých prvkov. Zaujímavé je, že sú v ňom znaky
stredoslovenského nárečia. Z obsahu vidno, že ho písali de-
dinskí slovenskí ľudia. Zo skúmania písomných prejavov na
Slovensku pozorujeme, že čím prostejší človek písal list, tým
je slovenskejší. Dobre po česky písali u nás len veľmi dobre
školení ľudia, ba aj u tých preráža do češtiny slovenská reč.
Na to bol poukázal už Jaroslav Vlček.

Veľa písomných pamiatok z XV. stor. máme zo Žiliny.

Nie je to náhoda, pretože Žilina si svoje slovenské práva vybojovala a dostala už r. 1381. Odtiaľto študovalo už na začiatku XV. stor. niekoľko zrejme národne uvedomelých Slovákov na Karlovej univerzite v Prahe. Na žilinskej radnici sa začína slovensky úradovať už v prvej povolici XV. stor. Prvý taký úradný akt sa nám zachoval z r. 1451. V samých Čechách sa začalo po česky úradovať len o nejakých 20—30 rokov prv. Uvedme si ukážku z prvého slovenského úradného aktu v Žiline: *milí páni, prišli sme od sváj nevesty, malženky bratra mého Hannuss Frolycha o neaké veci, což mal Hannes Frelych činiti s Polakem Niklossem, o nekteraký tyss, o braky; a ona jest nám dala v ruce v našu moc, což kolvek my zjednáme s zurchupsaným Niklossem, to má zjednané býti a ona má pri tém zóstatí a na tém dosti meti* atď. Vidíme, že je tu viac slovenských ako českých prvkov. Slovenských aktov z tohto storočia je zo Žiliny veľa a je v nich mnoho krásnych slovenských jazykových prvkov. Žilinský pisár českého pôvodu Václav z Kroměříže so slovenskými pomocníkmi preložil na žiadosť Václava Pankráca a zaiste aj iných Žilinčanov „magdeburské právo“; bolo to r. 1473. Je to rozsiahla pamiatka a má nepochybné slovenské jazykové znaky. Ale aj z iných miest máme najmä z druhej polovice XV. stor. viac slovenských pamiatok; tak sa zachovala prísažná formula konšelov v Trenčíne. Nové Mesto nad Kysucou má slovenskú úradnú listinu z r. 1479. Bardejov vykazuje veľmi slušný počet slovenských listov.

Zo Spišskej Kapitule máme z r. 1479—1480 zachovaný koncept slovenskej kázne mladého kňaza, ktorú povedal v tamojšom kostole sv. Martina. V tejto kázni je hodne slovenských prvkov. Uvedme si aspoň niečo z nej: *Otecz syn duch swaty wse geden hospodyn racz s namy biti a raczy nam dati swe swate požehnane mne ku wimolwenty a wam ku posluchany. Bratrzy mily nebo sestrzy kterzi ste sie wtekly k teyto swatey msy, slusno wam zwedeti dnessnye swathe*

cztene, kterež p[ops]sal g[es]t swaty J. v patym polożeny swich knech, a tak sie wikłada slowensky(m) yazyka(m) wedle tekstu: w ten czass etc.

Post evang: Naymileysy ted mate sprostny wiklath dne-seysseho swathe(h)o czetna, na kteress bich wam rad malo czo powedel, czo bi bilo k wassem dussam polepsseny a was-sym hrzechom odpustżenu, ale ja sam thoho hrżeny nemo-zem mety bez daru ducha swatheho, protoż naymileysy vteczmy sie k mylostiwey pane marie, aza by ona raczela vprosty dar ducha swatheho mne k molweny a wam ku vsly-ssey, protoż pozdrowmy ju pozdrowenym angelskym rkucz: zdrowa maria — az do koncza. Naymileysy X-ane zna-menugte sie znamenem swatheho krzicza, ze bi wam dyabel neprzekazil posluchaty slova bozeho.

A tak vidíme, že XV. storočie znamená pre slovenčinu hotové požeňnanie. Slovenské slovo môžeme vtedy sledovať už v súvislých textoch úradného, cirkevného a súkromného rázu. Tým Slováci nijako nezaostali pred niektorými inými národmi v tejto časti Európy. Slováci pretrhli putá, ktorými ich svierala latinčina a od tých čias slovenské slovo prúdi širokým tokom v časoch dobrých i zlých. XV. storočie je teda významným medzníkom v dejinách slovenčiny.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

II.

Kultúra a veľkosť starého Slovenska

Slováci bývajú pod Karpátmi asi od V. stor., najneskoršie od začiatku VI. storočia. Vieme, že naši predkovia pred 1100 rokmi mali svoje kniežatá a kráľov. Okolo nich sa sorskupovala vrstva vedúcich ľudí, inteligencia. Títo udržiavali styky s kresťanským svetom v severnom Taliansku a v celom Rakúsku. Navštevovali tieto kraje a v jednom z kláštorov tohto územia sa zapisovali ako jeho návštevníci na okrajoch vzácnej starej knihy, tzv. evanjeliára cividalského. Tu sú mená *Pribina, Kocel, Svätopluk, Rastislav, Nitrabor, Braslav, Pribybor, Sebeđrag, Svetěžizna, Žiđěmir, Sěmidrag, Uitoňa, Kovar, Nepokor, Mysloňa, Slaveta, Sobigoj, Sebeťech, Žilic, Dobrovlast, Čärad, Sebemysl, Gostidrag, Ulkota, Dobroděj, Slavka, Něna, Nenaděj, Glavoš* a iné. Tieto ich cesty — púte — ukazujú na veľké kultúrne potreby a teda na vysokú úroveň našich predkov. My vieme, že naši králi a kniežatá skutočne vykonali veľké kultúrne diela. Rastislav privedením apoštolov Cyrila a Metoda vykonal veľký kultúrny čin, lebo my sme boli v strednej Europe prví, ktorí dostali knihy písané v srozumiteľnom svojskom jazyku. Ba bolo to takrečeno neslýchané v tých časoch, že popri latinskom a gréckom jazyku v týchto končinách sa zaviedol aj slovanský jazyk do bohoslužby. Tým náš jazyk dostal takú veľkú vážnosť, aké mali uvedené dva staré jazyky. V tomto jazyku boli napísané mnohé písomné pamiatky. Predovšetkým Cyril a Metod preložili z gréčtiny vybrané časte sv. Písma, ktoré potrebovali k bohoslužbám. Okolo r. 882 mali sme už preklad celého sv. Písma okrem Makabejských kníh. Veľkú dôležitosť tohto činu si najlepšie predstavíme, keď si uvedo-

míme, že niektoré národy ani dodnes nemajú prekladu sv. Písma a že preloženie Biblie sa aj dnes pokladá za veľký kultúrny čin. Okrem toho prekladali knihy omšové, modlitebné, spovedné modlitby, životy svätých, kňazské hodinky, svetský a cirkevný zákonník atď. V týchto pamiatkach sa zachovaly stopy nášho jazyka, lebo naši apoštolovia, keď k nám prišli, prispôbovali svoje solúnske nárečie nášmu jazyku. Vyberali najmä také slová, ktoré užívali naši predkovia. Tak napr., keď si čítame spovednú modlitbu a výpočet hriechov, je to skoro to isté, čo poznáme z dnešných našich modlitebných knižiek. Tieto stopy nášho jazyka zisťuje veda čím ďalej tým viac a prichodí tak k poznatku, že sa tu zrodila naozaj kultúrna práca veľkej hodnoty. To bolo už medzi rokmi 863—885, t. j. od príchodu Cyrila a Metoda po smrť sv. Metoda a vyhnanie jeho žiakov od nás.

Strediskom tejto kultúry bola podľa mojich výskumov naša Nitra. Tu žili popri sebe latinskí a slovanskí kňazi a mali rozpory o pôvode Ducha sv. Do týchto sporov zasahoval aj Svätopluk. Opísanie týchto dišpút a všelijakých udalostí s nimi súvisiacich sa nám zachovalo. Podľa toho, že sa tieto spory odohrávaly na tom istom mieste, kde boli Svätopluk a biskup Viching, usudzujeme, že to bolo v Nitre. Tam bol Viching celkom iste a tam sa jeho latinskí kňazi hádali s Metodovými o Duchu sv.

Všetky politické a kultúrne činy našich vladárov v IX. stor. nesú na sebe pečať veľkorysosti. Vieme, že Svätopluk mal veľké vojsko; o tom je záznam v latinských letopisoch. Politika, ktorú robili najmä Rastislav, Kocel a Svätopluk spolu s Cyrilom a Metodom, bola veľmocenskou politikou. My vieme, že Svätopluk žil v Nitre. Jazykovedec podľa tvaru mena *Rastic*, čo je domáce meno Rastislavovo, usudzuje, že tento veľký panovník mohol pochádzať iba z takého kraja, kde sa hovorilo stredoslovenským nárečím, t. j. nárečím Nitry, Vrábľov, Lipt. Sv. Mikuláša, Zvolena, okolia Ostriho-

mu atď. To značí, že Rastislav bol Slováč. Vieme, že sa Kocel narodil v Nitre. Slovom, tú veľmocenskú politiku viedli Slováci. Viedli ju tak, že si ich ctí priateľ i nepriateľ.

Dakto sa môže čudovať, že veď na tom malom Slovensku nebolo možné robiť veľmocenskú politiku, viesť veľké vojny a to nie azda len obranné, ale naopak výbojné atď. Avšak Slovensko pred 1100 rokmi nebolo také malé, ako je dnes. Naša veda vyškúmala, že staré Slovensko bolo oveľa väčšie ako v novej dobe. Túto prácu môže dnes urobiť iba jazykovedec a to podľa názvov dedín, riek, hôr atď. Je tu mnoho materiálu, podľa ktorého môžeme bezpečne ohraničiť staré slovenské územie. Časť tejto práce vykonali už aj maďarskí učenici. A tak teda nie je to nijaká fantázia, lebo je tu celková shoda medzi ich a našimi výskumami. Tu spomeňme, že kraj pod Nitrou až po Dunaj a pod Košicami až po Tisu bol súvisle osídlený Slováčmi. Aj na Žitnom Ostrove bývali Slováci. Toto osídlenie siahalo za Dunaj a na východe za Tisu. Už maďarský učenec J. Melich poukázal na to, že Slováci bývali aj južne od Blatenského jazera, pri ktorom žili Pričina a Kocel. Máme celé množstvo dokladov na to, že je to naozaj pravda. Slováci žili aj za Tisou v starom Bychorsku (maď. Bihar) až pod riekou Marošom. To sú tiež maďarské výskumy. Okolie Matry a Bukového lesa až po Tisu bolo tiež osídlené Slováčmi. Postačí so pozrieť na mapu a čítať mená obcí v tomto kraji a nemusíte byť jazykovedcami, aby ste videli, že sú tu ozaj staré slovenské mená dedín, miest, hôr atď. Kde boly takéto slovenské mená, tam museli žiť aj Slováci. Čiastočne tam žijú aj dnes. O tom v inom článku.

My máme zapísané aj meno tohto starého Slovenska. Čítame ho v staroruskom letopise Nestorovom, kde náš kraj nesie meno Slovienskaja zemlja, t. j. Slovenská zem. Tento zápis je v súvislosti s poslaním Cyrila a Metoda z Carihradu k Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi. Akže sa dakedy píše, že Cyril a Metod nikdy na Slovensku neboli, môže to

pochodiť iba z úplnej neznalosti starých historických prameňov.

Vtedy sme teda mali svoj spisovný jazyk. Stopy tohto jazyka sa zachovali dodnes v niektorých priezviskách a menách dedín. Tak napr. priezvisko Klimo, Kliment, Jóna, názvy Jovka, Jovsa, Dimiš (dnes Dömös) atď. ostaly u nás ešte z čias sv. Cyrila a Metoda. Tieto nemožno vysvetliť prostredníctvom západnej, latinskorímskej kultúry, nie z nášho slovenského jazyka, ale iba zo starej slovienčiny, ktorú sem doniesli Cyrila Metod. Slovom, dodnes žijú u nás pozostatky tejto slávnej doby aj v jazyku — v našich menách. O tom v inom článku.

Staré Slovensko nebolo slávne len svojimi vojenskými výbojmi, ale vynikalo aj kultúrne. Naše kniežatá a králi si na kultúrnej výstavbe Slovenska dali obzvlášť záležať. Priviedli apoštolov a privádzali aj umelcov, majstrov, staviteľov, sochárov, maliarov atď. O tom sú tiež záznamy v knihe *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z r. 871, ktorá sa týka činnosti Pribinu a Koceľa. Pracovalo sa tu v kultúre veľmi intenzívne. Táto práca zanechala trvalé a najhodnotnejšie stopy v našom živote a v našich dejinách. Kým svet svetom bude, nikdy sa nezabudne na činnosť Cyrila a Metoda, na ich literatúru, na ich celú dejateľnosť, ktorá žije v nás všetkých a ktorá doniesla bohaté ovocie celej východnej polovici Európy. Vtedy svetlo zo Slovenska osvietilo na celé storočia veľký kus nášho svetadielu, lebo podnet k tomuto dielu vyšiel od slovenských vladárov Rastislava, Svätopluka a Koceľa. Veľký organizátor tejto kultúry sv. Metod leží najpravdepodobnejšie v Nitre. Táto zem je teda svätou.

Počiatky kresťanstva na Slovensku

Náš národ podľa doterajších vedeckých výskumov býva pri Dunaji asi 1400 rokov. Do začiatku deviateho storočia žil v pohanstve. Kresťanstvo k nám neprišlo naraz a nie z jedného strediska. Príčinou toho je zemepisná poloha Slovenska. Naša krajina leží na priesečníku dvoch kultúr a dvoch svetov — kultúry rímskej a kultúry byzantskej. To sa javí v našom dávnom živote veľmi výrazne. Poznáme to pre najstaršie storočie z archeologických vykopávok, pre historické časy — z dejov, ktoré sa tu odohraly. Jeden z týchto prúdov bol u nás raz silnejší a inokedy zas slabší.

Knieža Pribina stavia okolo roku 830 kresťanskú svätynu v Nitre. To značí, že tu vtedy zakorenilo kresťanstvo. Pramene nám hovoria, že to bolo kresťanstvo prinesené francúzskymi kňazmi, t. j. kresťanstvo so západnou liturgiou a latinským obradným jazykom. Účinkovanie francúzskych kňazov bolo sťažené tým, že títo nevedeli jazyk ľudu. Okrem toho toto kňazstvo nevynikalo náboženskou horlivosťou. Popri francúzskych kňazoch prichodili k nám aj kňazi z Talianska a Grécka. Takto to oznámili Rastislavovi poslovci cisárovi Michalovi: „I prišli k nám učitelia mnohí z Vlách i z Grécka, i z Nemiec, učiac nás rozlične“. Priamych nejakých pamiatok na prvé obdobie kresťanstva na Slovensku nemáme. Možno, že niektoré cirkevné termíny, ktoré sú západného pôvodu, prešli k nám v tom čase — asi za dajakých 30—50 rokov. Ale nie je to isté, pretože Cyril a Metod preberali názvy aj zo západnej cirkvi a preložili práve aj misál z latinčiny. Pramene hovoria, že táto prvá fáza kresťanstva spôsobila ozajstným našim apoštolom mnoho bojov, až napokon západné kresťan-

stvo u nás prevládlo úplne. V takomto teda kultúrnom a politicko-cirkevnom ovzduší žili naši predkovia v dobe prvých našich kniežat. Prví naši panovníci neboli úplne samostatní, lež stáli pod svrchovanosťou franckých kráľov. Z pod ich nadvlády sa začína vymaňovať Mojmír I. a najmä Rastislav a v Zadunajsku Koceľ. Rastislavovi sa najprv podarilo získať si neovislosť. Po jej nadobudnutí usiloval sa sprostíť aj arcibiskupa soľnohradského a biskupa pasovského. Rastislav sa spája aj so susednými Bulharmi proti Frankom. Títo sú však porazení a Rastislav bojuje potom s Frankami sám a poráža ich. Nasledovaly ustavičné vojny. Toto sú politické okolnosti, za ktorých Rastislav sa poradil so Svätoplukom a s moravskými kniežatmi a podľa Nestorovej kroniky aj s Koceľom a poslal poslov do Carihradu, aby požiadali cisára o byzantských vierozvestcov, ktorí by poznali aj slovanský jazyk. Toto posolstvo malo teda aj politický cieľ. Rastislav sa obrátil na tú veľmoc, ktorá politicky nebola interesovaná na jeho štáte.

Rastislavovi poslovia prišli do Carihradu asi roku 862 azda koncom tohto roku, a ostali tam cez zimu 862 do 863. Podľa života Konštantínovho prišli s týmto prívetom k Michalovi: „Keďže ľud náš od pohanstva sa odvrhol a kresťanského zákona sa drží, učiteľa nemáme takého, ktorý by nám v našom jazyku pravú vieru kresťanskú vysvetlil, aby sa i iné krajiny to vidiač, pripodobnily k nám. Tak pošli nám, vladyka, biskupa a učiteľa takého, lebo od vás na všetky strany vždy dobrý zákon vychádza“.

Konštantín vynašiel najprv písmo pre Slovienov, takzvané písmo hlaholské, ktoré sa zakladalo na gréckom kurzívnom, bežnom písme; ako učený orientalista vniesol do neho aj niektoré prvky písma hebrejsko-samaritánskeho. Dokonalú sústavu tohto Cyrilovho písma nemožno ani dosť vynachváliť. Slovienska abeceda je dielom geniálneho jazykovedca. Za spisovný jazyk vyvolil Cyril nárečie svojho rodného Solúna

a jeho okolia. Je to nárečie macedónske, prislúchajúce do jazykovej oblasti bulharskej; volalo sa jazyk sloviensky. Jazyk tento bol našim predkom veľmi srozumiteľný, pretože praslovanská jazyková jednota nebola vtedy ešte rozbitá.

Pred odchodom na Veľkú Moravu Konštantín najprv poprekladal najdôležitejšie bohoslužobné knihy z gréckeho do slovienskeho jazyka. Sv. Cyril začal prekladať takzvaný evangelistár, t. j. výňatky zo Sv. Písma, ktoré sa každý deň čítajú pri sv. omši. Táto pamiatka sa nám v odpise skutočne zachovala. Toto je teda prvá kniha, napísaná slovienskym jazykom a slová sv. Jána evanjelistu „Iskoni bě slovo i slovo bě u Boga“ (Na začiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha) sú prvou vetou slovienskej literatúry.

Naši predkovia prijali svätých bratov s veľkou ctou. Rastislav im hneď posbieral učeníkov a dal ich vyučiť. Solúnski bratia založili si u nás predovšetkým aj školy a to nižšie a vyššie, v ktorých sa učila mládež čítať a písať a na najvyššom stupni poznávať aj teologickú literatúru a cirkevné úkony. Naučili náš národ obetovať a modliť sa podľa kresťanského učenia. Veľmi mnoho práce im dal boj s neresťami, ktoré sa týkali manželstva a zneužívania žien. Brojili proti prepúšťaniu zostarnutých žien, proti cudzoložstvu a braniu žien, ktoré odišli od svojich mužov; vštepovali národu, že manželský sväzok je nerozlučiteľný. V boji proti týmto pohanským zvykom boli neúprosni. Metod sa preto hneval aj na Svätopluka, ktorý v týchto veciach budil pohoršenie. Tak o tom hovorí grécka legenda o Klimentovi, biskupovi slovienskom.

V prvom období sv. bratia ostali u nás tri a trištvrte roka. Potom šli sa ospravedlniť do Ríma a cestou sa zastavili v zadunajskom slovenskom kniežatstve u Koceľa. Tu pobudli asi pol roka a mali také isté úspechy ako v severných sídlach nášho národa. Získal Koceľa, nitrianskeho rodáka, ktorý aj v Panónii vládol nad tým istým národom, v lone ktorého sa

narodil, nemohla byť ťažká vec a ani nebola. Záležalo mu iste, aby ten istý národ mal jeden spisovný jazyk a tú istú bohoslužobnú reč. Slovom išlo o duchovné spojenie celého slovenského národa. Podľa Nestorovej kroniky aj Koceľ sa radil s Rastislavom, keď išli poslovia do Carihradu. Tým by cesta Cyrila a Metoda do Panónie bola ešte logickejšia. Tu zas vyučili žiakov a išli aj s nimi na vysviacku do Ríma. Prijatie v Ríme bolo priamo triumfálne. Pápež Hadrián II. potvrdil sloviensku bohoslužbu. Vtedy prvý raz zaznel sloviensky jazyk v rímskych kostoloch pri sv. omši a iných bohoslužbách. Bolo to roku 868—869. Životné osudy oboch sv. bratov sú dostatočne známe. Cyril umiera v Ríme, Metod sa vracia do Panónie a zas do Ríma, kde je vysvätený za arcibiskupa moravsko-panónskeho. Vtedy sa teda naše krajiny stávajú samostatnými aj cirkevne. Metod tri roky je vo väzení (do roku 873). Pápež Ján VIII. ho vyslobodzuje. Nastávajú zas boje a žaloby. Prichodí zákaz slovienskej bohoslužby od Jána VIII. Metod sa však roku 880 znovu vydal na cestu do Ríma a skvele obháji seba i sloviensku bohoslužbu. Pápež vydal vtedy Svätoplukovi bulu „*Industriae tuae*“, ktorou sa Metodovi dostalo plného zadosťučinenia. Podmienka bola len tá v nej, aby sa pri omši evanjelium najprv čítalo latinsky a potom sloviensky. Tým sa však ťažkosti neodstránili. Tieto sprevádzaly Metoda až do smrti. Schválenie slovienskej bohoslužby dosiahol Metod aj v Carihrade začiatkom roku 885.

Po Cyrilovej smrti arcibiskup Metod vybral si zo svojich učeníkov dvoch kňazov skoropiscov a zdiktoval im úplný preklad Starého zákona okrem kníh Makabejských a preložil aj cirkevný zákonník a knihy sv. Otcov. Táto práca trvala osem mesiacov.

Rastislavovo pozvanie sv. bratov malo nesmierny kultúrny, národný a politický význam. Zapojili sme sa pevne do kresťanského sveta a boli sme účastní všetkých dobrodení,

ktoré kresťanstvo so sebou prinášalo. Vybrdli sme z temnoty hriechu, ako hovoria staroslovienske pramene, stali sme sa politicky a cirkevne samostatnými a postavili sme sa kultúr- ne za niekoľko rokov na úroveň iných starých európskych národov. Z barbarského národa stal sa národ vysokej kultúry.

Spomeňme si Pribinu. Tento mal veľkú zásluhu, že náš národ prichystal na túto skvelú, ba medzi národmi ojedinelú epochu. Jeho nástupcovia a jeho veľký syn Kocel zdokona- lili a dovíšili to, čo on začal. Idea nášho prvého kresťanstva žila celé storočie v našom národe, ako o tom svedčia pobož- nosť k sv. Cyrilovi a Metodovi v pergamenovom kódexe z XV. storočia v bratislavskej kapitule a iné. Táto idea oži- vovala slovenský národ a iste nikdy z neho nevymizne.

Ako hovoria staroslovienske pramene o Cyrilovi a Metodovi?

Prameňov o Cyrilovi a Metodovi, napísaných staroslovienskym, resp. cirkevnoslovanským jazykom, je niekoľko. Najdôležitejšie z nich sú tzv. panónsko-moravské legendy, ktoré sa delia na dve časti: na Život Konštantína-Filozofa a na Život Metodov. Prvá legenda vznikla ešte azda za života Metodovho, druhá po smrti sv. Metoda. Autor nie je známy, ale sa zdá, že tu má veľký podiel znamenitý žiak slovanských svätcov biskup Kliment. Tieto legendy nie sú azda nejakým fantastickým rozprávaním o živote našich apoštolov, lež sú to ozajstné verné životopisy. Okrem týchto veľkých legiend jestvujú ešte menšie legendy o našich svätcoch, uložené v tzv. prológoch, čiže preslovoch, predhovoroch, t. j. sbierke krátkych životopisov význačných cirkevných dejateľov. Tieto životopisy boli určené na poučenie ľudu a zostavovali ich podľa dní v mesiaci do veľkých sbierok, tzv. Prológov. Takéto životopisy voláme prolóžnymi životopismi. O sv. Cyrilovi a Metodovi jestvujú, pravdaže, prolóžne životopisy; v nich sa čo viac dočítame niektoré údaje, ktorých niet vo veľkých legendách.

Ďalej existujú o našich svätcoch tzv. služby, ktoré sa čítaly a spievaly na pamätné dni, t. j. 14. februára o Cyrilovi a 6. apríla o Metodovi. Tieto služby sa odbavovali jednak u pravoslávnych a jednak u chorvátskych katolíkov. Tieto pamiatky sú plné poézie. Spievaly sa pri tom piesne, hymny, žalmy a čítaly sa úlomky z ich životopisov. Pri spievaní kánonov sa určuje aj hlas alebo nápev. Veľmi poetické

sú aj tzv. *Pochvalné slová na sv. Cyrila a Metoda*, ktoré sú určené tiež na recitovanie vo sviatky našich svätcov.

Spomienky na Cyrila a Metoda a potom, pravdaže, aj na Rastislava, Kocela a Svätopluka nájdeme v iných ešte spiskoch, napr. v tzv. *Uspení sv. Cyrila*, v údajnom Cyrilovom spisku tzv. *Solúnskej legende* o obrátení Bulharov, v *Prológu k Bohosloviu Jána Exarcha*, v legendách o Naumovi a Klimentovi, žiakoch slovanských apoštolov, v ruskom letopise Nestorovom, v traktáte mnícha Chrabra *O pís-menách* a iných menších zápisoch.

Okrem staroslovienskych prameňov jestvujú pravdaže ešte aj veľmi dôležité grécke a latinské legendy, spisky atď.

Všetky staroslovienske pramene rozprávajú nadšene o živote a diele slovanských apoštolov Cyrila a Metoda. Niet tu ani len tieňa výčitky, zlého slova alebo niečoho podobného. Slovania od tisíc sto rokov znamenite pochopili epochálny krok nášho kniežata Rastislava a neprestali slávu spievať o diele solúnskych bratov a ich učeníkov.

Už hneď v úvode k veľkej legende o Konštantínovi-Cyriľovi čítame, že svätý Cyril „osvietil národ náš, omráčivší si myseľ slabosťou a nechcejúci, najskôr pre lesť diablovu, chodiť do svetla Božích prikázaní“. A legendista pokračuje ďalej o svätom Cyriľovi, hovoriac: „Život jeho i len nakrátko vyrozprávaný, ukazuje, aký bol, aby ten, kto chce, toto počujúc, podobným sa stal jemu, bodrosť prijímúc a lenivosť odmietnúc, ako o tom povedal apoštol: Buďte mojimi nasledovníkmi, ako i ja som nasledovníkom Kristovým“.

Všetky údaje o detstve sv. Cyrila hovoria súhlasne o ňom ako zázračnom dieťati. Veľká legenda moravsko-panónska píše: „Keď ho dali na učenie, prospieval nad všetkými žiakmi v knihách pamäťou veľmi bystrou, že sa všetci divili.“

Prolóžny Život píše o ňom: „Múdre bolo (to) dieťa veľmi. I pojali ho do paláca cisárovhovho a odovzdaný bol cisárom logofetovi filozofovi. A za tri mesiace naučil sa všetky

chytrosti a múdrosti, aj štyrmi jazykmi filozofii naučiac sa: i grécky, i rímsky, sýrsky, židovsky. A stal sa obľúbený u cisára. No nevolil si úctu cisárovu a slávu ľudskú, ale len božiu si obľúbil; a odíduc na Úzke more, stal sa mníchom.“

Čítajúc staroslovienske pramene o slovanských apoštoloch spozorujeme, že Konštantín-Cyryl bol človek veľkej učnosti; vynikal vo filozofii, preto ho volali Filozofom, ďalej v teológii a v jazykovede. Bol to askéta, pravý služobník Boží, prísny a spravodlivý. Telesne bol asi slabý.

O Metodovi hovorí Prolóžny Život: „Bol od mladosti junák múdry v slove písanom, silný telom. Preto aj známy sa stal cisárovi; cisár ho mával vždy pri sebe. Keď mu bolo dvadsať rokov, postavil ho za knieža v Slovienoch (t. j. v slovienskej provincii v Makedónii). A bol tam desať rokov a naučil sa jazyku slovienskemu“. Takto hovorí starosloviensky prameň. Z ďalšieho jeho života a činnosti vieme, že bol človekom silným; bol zbehlý politický činiteľ, pri tom tiež vysoko inteligentný a mravný.

Svätého Cyrila porovnávajú staroslovienske pramene neraz so sv. Pavlom apoštolom. Prolóžny Život hovorí doslovne: „Horlivosť mal apoštola Pavla; usiloval sa za Krista trpieť“.

O Metodovi hovorí panónsko-moravská legenda, že medzi znamenitými mužmi cirkvi „jedným rovný bol, od jedných málo menší, od druhých však (ešte) väčší, výrečných činmi predčil, činných však slovom. Lebo všetkým sa pripodobniac, všetkých obraz na sebe javil, bázeň božiu, zachovávanie prikázaní, s telesnou čistotou horlivé modlitby a svätosť, reč silnú i miernu, silnú na protivníkov, miernu však na tých, ktorí prijímajú napomínania, prísnosť, tichosť, milosť, lásku, strasť, pre všetkých všetkým sa stanúc, aby všetkých získal“.

O Metodovi hovoria pramene: „Bola i prorocká milosť v

ňom, lebo splňovali sa mnohé jeho proroctvá“. Tri z nich spomína legenda panónsko-moravská. Dve z nich sú politického rázu a týkajú sa pohanského kniežata na Visie a bojov kniežata Svätopluka. Podľa legendy o Naumovi sv. Metod prorokoval skazu Veľkej Moravy pre nezákonnosť, kacírstvo a strasti, ktoré utrpeli žiaci oboch apoštolov v tejto krajine od kacírov. Ide tu teda ani nie o proroctvá, ale o predpovede rozvážneho, bystrého a ďaleko napred vidiaceho kňaza a politika.

Inak staroslovienske pramene hovoria o solúnskych bratoch ako o posledných apoštoloch Kristových.

Zo Služby Cyrilovi a Metodovi uveďme si aspoň ukážku: „Cyrile, slávny učiteľu dobroty, naučil si Moravanov Bohu chválu vzdávať, prekladajúc na sloviensky jazyk z gréckeho zákon boží, i pravdy jeho. Preto teraz radujúc sa, slovienske národy Bohu slávu vysielajú. Kto môže vypovedať divy Pánove, ktoré učinil slávnym svojim Cyrilom“. A ďalej: „O sladký učiteľu Cyrile, o tiché slovo, o milosrdné srdce i um premúdry, o slová sladšie medu, oné krajiny prelietajúci ako orol, o druhý Pavle a učeníku Petrov, v ktorého meste si ráčil odpočinúť, spomeň si na nás hriešnych u Boha, modlitbami svojimi spas nás“.

Z piesní o sv. Metodovi: „Teba má, otče, zem moravská za stenu tvrdú, ktorou vífazi nad kacírmi. Na pravici presvätej Trojice stojaci učítelia, modlite sa, aby sa zachovalo stádo slovienske.“

Pravý následník apoštola slávneho Andronika, slávnym zjavil sa, okrášľujúc prestol svätej cirkvi panónskej, múdre. Teba prosíme, Metode, posvätitel' slávny, rozohnaté kacírmi stádo tvoje zachovaj vo viere pravovernej modlitbami svojimi, otče“.

Iná pieseň zo služby sv. Metoda: „Teba, blahoslavený, ospevuje zem moravská, ctnostné tvoje telo majúca, i panón-“

ska, posvätiťu, osvietená tebou, i národy ich shromaždivšie sa svätia tvoju pamäť. Majúce sväté spory o svätej Trojici, Cyrile ctihodný, Metode posvätiťu, stádo vaše sväté, chodiace po zemi priestranej ochraňujúc rozmnožujte modlitbami svojimi, blahoslavení. Teraz pokľaknúc, svätý, prosím Ťa, malú túto pieseň prijmi a pros za odpustenie hriechov mojich od Spasiteľa Krista“.

Tieto piesne spievaly sa pri bohoslužbách v pamätné dni svätých apoštolov Cyrila a Metoda. Vidíme, koľká je to krása, koľko odovzdanosti a koľko istoty v mocnú ochranu našich apoštolov.

Ešte viac poézie a ešte viac vrúcnosti nachodíme v tzv. Pochvale Cyrilovi-filozofovi, ktorú složil jeho žiak veľkomoravský a potom biskup v Makedónii Kliment. Tu čítame tieto krásne slová: „Hľa, zasvitla nám, milovníci Krista, svetložiarna pamäť prebláženého otca nášho Cyrila, nového apoštola a učiteľa všetkých krajín, ktorý pobožnosťou a krásou zasvietil na zemi ako slnko, trojosobného božstva žiarmi celý svet osvecujúc.

Premúdrost božia postavila v srdci jeho chrám sebe, a na jazyku jeho ako na Cherubínovi spočíval Duch svätý na veky, rozdeľujúc dary podľa veľkosti viery, ako povedal Pavol apoštol: Jednému každému z nás dá sa milosť podľa miery daru Kristovho, lebo kto ma, povedal Pán, miluje, tak i ja budem milovať jeho a zjavím sa jemu sám, i príbytok si v ňom učiním, i bude mi ako syn a ja budem jemu ako otec. — Tohto otroctva hľadajúc, preblážený tento otec a učiteľ náš, opustil života tohto všetku krásu, dom i bohatstvo, otca i mater, bratov i sestry. — Od mladi bol čistotou ako anjel, odkláňajúc sa a utekajúc od životných slasťí, prebývajúc vždy v žalmoch a spevoch, i v náuke duchovnej, jedinou cestou idúc, ktorou by vzišiel na nebesá...

Taký bol tento učiteľ, že ak niekde počul o nejakom rú-

haní proti božskému obrazu, to ako okrídlený preletúval na všetky strany. Jasnými podobenstvami skrušil všetky bludy; búrajúc ich a naučajúc pravernosti Pavla ostanky napĺňal.

Slovienskemu národu, ktorý bol v nevedomosti a v mra-ku hriechov, milosťou a láskou k ľuďom Pána nášho Ježiša Krista, prikázaný bol za pastiera a učiteľa. I zatvoril ústa vlkom, trojjazyčným kacírom, ktorí závistou omráčení hovorili, že nesluší sa iným národom Boha sláviť, len Židom i Rimanom i Grékom. Ich bludy porazil jasnou rečou, horiac silou Ducha svätého.

I preložiac celý cirkevný poriadok z gréckeho do slovienského jazyka, išiel do Ríma, vedúc na zdokonalenie výbrané svoje stádo a s radosťou dokončil beh svojho života, lebo zaľúbilo sa Pánovi, aby prectnostné jeho telo tu v Ríme odpočinulo.

Jeho námahy i trudy i chodenie uctievajúc, podobnej pochvaly niet komu pridať. Lebo ak aj naposledy zažiaril, všetkých prevýšil. Ako aj dennica naposledy vychádzajúca, svetlosťou svojou celý sbor hviezdny ožiaruje, slnečnými žiarami svetlo prerážajúc, tak i tento prebلاžený otec a učiteľ národa nášho, viac ako slnko trojičnými žiarami skvejúc sa, zjavne osvietil bezčíselný národ, v tme nevedomosti ležiaci. — Lebo ktoré miesto skrylo sa, čo ho neosvietil stopami svojimi? Alebo akáže chytrosť utajila sa pred blaženou jeho dušou? Lebo všetkým národom skryté jeho tajnosti výrečnými slovami rozumne rozprávajúc vysvetlil, tomuto písmom, tomu učením. — Preto ktoré ústa vypovedia sladkosť učenia jeho? Alebo ktorý jazyk postihne vyriešiť námahy i trudy i dobrotu života jeho?

Lebo tie ústa od svetla svetlejšie zjavil Pán. Toho jazyk, sladostné oživujúce slová vydal. Tie prectnostné pery múdrosťou prekvitly ako kvet. Tými o Bohu hovoriacimi ústami napojili sa žižniaci po poznaní božom. A tými obo-

hatil Boh mnohé národy bohopoznaním. A najmä bohotkaným vencom okrášlil mnohokmeňový národ sloviensky. Lebo tomu tento nový apoštol poslaný bol.

Preto žehnám tvoje pery, ó, preblážený Cyrile, ktorými na všetky strany sladkosť duchovná vyvrela. Žehnám výrečný jazyk tvoj, ktorým môjmu národu, keď zasvietila trojvečného božstva žiara, mrak hriechov si odohnal.

Žehnám ctnostné tvoje ruky, ktorými sišiel môjmu národu dážď poznania božieho, napájajúc rosou pršiacou od Boha vyprahlé suchotou hriechu srdcia naše.

Žehnám Bohom dvíhané prsty, ktorými napísaná bola môjmu národu sloboda od jarma hriechu“. Atď.

Spomeňme ešte jednu pamiatku, z ktorej vyznieva hrdosť nad sv. Cyrilom, jeho bratom Metodom a ich dielom a tiež sebavedomie zo znamenitého ich činu. Je to traktát mnícha Chrabra, ktorý má titul *O písmenách*. Tu sa píše: „Prv Slovieni nemali písmen, ale črtami a rezami čítali a hádali pohania súc. Pokrstiac sa, rímskymi a gréckymi písmenami snažili sa (písať) sloviensku reč bez ustrojenia. No, ako možno napísať dobre gréckymi písmenami *бого* alebo *животъ* a iné slová podobné týmto. A tak bolo po mnohé roky. Potom však človeka milujúci Boh, spravujúci všetko a nenechávajúci ľudský rod bez poznania, ale všetko k poznaniu privodiac a k spaseniu, zmilujúc sa nad rodom slovienskym, poslal im svätého Konštantína-filozofa, nazývaného Cyrilom, muža spravodlivého a pravého. A zostavil im 38 písmen, jedny podľa spôsobu gréckych písmen, druhé podľa slovienskej reči.

Jedni povedia: načo že sú slovienske knihy, lebo to Boh nestvoril ani anjeli, ani nie sú od počiatku, ako židovské i rímske i grécke, ktoré od počiatku sú a prijaté sú Bohom. A druhí mienia, že Boh stvoril písmená a nevedia, čo hovoria, nešťastlivci. A že troma jazykmi kázal Boh písať kni-

hy, ako v evanjeliu je napísané: a bola doska napísaná židovsky i rímsky i grécky. Ale sloviensky niet tu, preto nie sú slovienske písmená od Boha. Tým čo povieš? Alebo čo povieme takým nerozumným? — Oproti tomu povieme: zo svätých kníh že naučili sme sa, že všetko rad-radom býva od Boha, a nie inakšie, lebo Boh nestvoril židovského jazyka prv, ani rímskeho, ani gréckeho, ale sýrsky, ktorým hovoril aj Adam.“

Ďalej hovorí mních Chrabr, ako rozličné národy rozličným písmom písaly, ako ich písmená sostavovali rôzni ľudia. K tomu dodáva: „Ale slovienske písmená sostavil jediný svätý Konštantín, nazývaný Cyril. I písmená sostrojil i knihy preložil v málo rokoch, kdežto oni mnohí za mnohé roky . . .

Preto slovienske písmená svätejšie sú a ctihodnejšie, lebo svätý muž ich sostavil, kdežto grécke Heléni — pohani.

Akže niekto povie, že ich nesostavil dobre, pretože ich opravujú ešte, odpoveď povieme týmto: aj grécke tak iste opravovali Akyla a Simmach a pomnohí iní. Lebo lepšie je neskoršie tvoriť, ako prvý raz stvoriť.

Akže sa opýtaš zákonníkov gréckych: kto vám písmená stvoril, alebo knihy preložil, a v ktorom čase, to málokto z nich budú vedieť.

Akže sa opýtaš slovienskeho zákonníka hovoriac: kto vám písmená stvoril, alebo kto knihy preložil? To všetci budú vedieť a odpovedajúc rieknu: svätý Konštantín-Filozof, nazývaný Cyril; ten aj písmená stvoril i knihy preložil, a Metod, brat jeho, lebo sú ešte živí, ktorí ich videli.

Ak sa opýtaš, v ktorom čase, to vedia a povedia, že v čase Michala, cisára gréckeho, i Borisa, kniežata bulharského, i Rastica, kniežata moravského, i Koceľa, kniežata blatenského, roku od založenia sveta 6363 (863).

Sú aj iné odpovede, ktoré inde povieme, ale teraz niet času.

Taký um, bratia, Boh daroval Slovienom. Ktorému sláva i česť a moc i klaňanie, teraz i vždycky i na veky vekov. Amen.“

Toto sú slová mnícha Chrabra, napísané očividne jedným zo žiakov slovanských apoštolov Cyrila a Metoda nie dávno po ich smrti.

Čo sme tu povedali, je len malým úlomkom toho, čo píše staroslovienske pramene o našich apoštoloch. Ale vari aj toto postačí na to, aby sme videli, koľko úcty prechovávali naši dávni predkovia k Cyrilovi a Metodovi. Niet veľkých pochybností o tom, že niektoré z týchto skladieb boli napísané tunajším učeníkom oboch bratov, t. j. Slovákom. Preto s tým väčšou pietou siahame za týmito prameňmi.

Dnešný človek istotne nenájde krajších a výstižnejších slov, ktorými by uctil pamiatku zakladateľov našej kultúry Cyrila a Metoda. Najkrajšie teda hovoríme o apoštoloch nášho národa, keď hovoríme slovami pred tisíc rokmi už napísanými, slovami ich žiakov a prvých ctiteľov. Z nich poznávame nielen osobnosti sv. Cyrila a Metoda, ale aj vyspelú kultúru našich predkov.

Pochvaly na Cyrila a Metoda

Výnimočne krásne zjavy našich apoštolov Cyrila a Metoda neostaly bez ozveny ani v krásnej literatúre najstarších čias. Hneď po ich smrti vznikly legendy, ktoré opisujú ich činy a dielo; okrem toho máme zachované aj hymnické skladby, ktoré sa spievaly na ich sviatky pri bohoslužbách.

Zaujímajú nás tie oslavné skladby. Voláme ich *Pochvaly*. Jedna je venovaná len Cyrilovi a složil ju slávny žiak našich apoštolov Kliment, neskorší biskup ochridský. Druhá skladba sa volá *Pochvalné slovo Cyrilovi a Metodovi*. Usudzujúc podľa štýlu, bude to tiež dielo biskupa Klimenta. Tu je tiež prekrásna charakteristika oboch našich apoštolov. Uvedieme aspoň niektoré úryvky tejto pamiatky.

Toto Pochvalné slovo rozpráva o rodičoch oboch bratov a pokračuje: „Z tohto teda koreňa zasvietily dve mimoriadne ratolesti, svetložiarny, požehnaný plod na sebe nosiace, život bezúhonný od mladosti majúce. Lebo premúdrost sebe ako sestru si určiac, tou okrášlili i dušu i rozum — láskou a vierou druh druhu ňou prespievali — múdrosťou kvitnúc vždy, ako kvietok voňavý.“

Potom rozpráva táto pamiatka o Cyrilovi: „Narodením súc mladší blažený Konštantín, ale umom a ctnosťami nahor vzletoval ako orol duchovnými krídlami, a bohožiarnym svetlom rozum osvietiac si, — nádoba vyvolená Svätého Ducha — a tak svietiac všetkým učením filozofickým, neubúdajúcou klenotnicou sa stal. Lebo ako žriedlo, vyplňujúce celý svet, napojil žižniacich slovom Božím, ako povedal sám Pán Boh náš Ježiš Kristus: Kto verí vo mňa, ako knihy povedaly, rieky vody živej potečú z čreva jeho (Ján 7, 38), to jest dary

životvorného Ducha. Lebo ten vzkypel v ňom, vylievajúc sa perami jeho, a celý svet slastne rozveselil, slovo rozsievajúc každému národu podľa jeho porozumenia. Lebo bol mu daný dar duchovný: jazykmi hovoril, ako aj apoštolovi.“

Pochvalné slovo charakterizuje aj sv. Metoda: „Starší jeho brat, prebľazený Metod, za mlada životné hodnosti začal dostávať. Lebo premúdrostou ako kvet voňavý kvitnúc, všetkými kniežatmi bol milovaný. Šalomon sa javil, podivuhodné podobenstvá a naučenia i otázky vynášal z bývania srdca (svojho) a v službe všetkým príjemný, ako okrídlený bol, a na vojne ako Samson i Gedeon a Ježiš Nave strašným sa javil. Preto aj vojvodskú hodnosť dostanúc, pobudol v nej málo a poznajúc búrlivý tento svet, ako tieň prechodiacu neúžitocne, viac slovo Pána ako strelu v srdci svojom prijímúc, ako povedal: Aký úžitok by mal človek, keby celý svet získal, ale dušu svoju by poškodil alebo zahubil? ... Premeniť pozemské za nebeské, to jest časné odmietnuť od seba a pohŕdajúc (ním), k večnu sa pozdvihnem.“

Pochvalné slovo ďalej vraví, že Metod vstúpil do kláštora, a pokračuje: „A bol poslúchajúc všetkých s pokorou a poníženosťou, v bdení i modlitbe, v beztúžení a službe, v znamenitom postení, v plači dobre, z očí žriedla vypúšťajúc ako rieka a tou umývajúc celé telo svoje, telesný pokoj vôbec nevediac, aký je, ale každú noc stojac od západu slnka po východ, nedajúc sna očiam svojim, ani víčkam svojim drierania, ani pokoja brvám svojim, poučujúc sa v žalmoch a spevoch i piesňach duchovných, usilujúc sa spostiť životy svätých Otcov.“ Pamiatka pokračuje: „Týchto predstihol krotkosťou a mlčaním, a druhých pôstom a bdením i modlitbou i ponížením výborne. A tak slovutným sa stal medzi všetkými Otcami...“

Pochvalné slovo prirovnáva Cyrila a Metoda k starozákonným veľkým postavám a hovorí: „Títo (dvaja) svätí a preslávnii otcovia a učitelia tou istou vierou sa okrásľili, tie

isté skutky vykonali. Lebo príchodiacimi boli z vlasti svojej a prišlými na zem cudziu. Zákon od Boha prijímú nie svojmu plemenu, ako Abrahám, ale národu, ktorý nerozumel pravici svojej ani lavici, ale čoho sa dotkli, tomu sa podrobíac, klaňali sa ako Bohu — stvoreniu — namiesto Stvoriteľa . . .“

O ich duchovnom diele rozpráva naša pamiatka: „Zákon Boží dvojnásobne preložiac, novému národu (ho) oddali, písmeňá urobiac mu. Čo sa bolo od premúdnych a rozumných utajilo, to odkryté bolo mládencom týmto (dvom) v poslednom veku — nie na doske kamennej napísané, ale na srdce doske telesných, ani skrz oblak, ani hmlou, ani búrkou povedané, ale samým Pánom Ježišom dokonané. Nie tieňu slúžitelia, ale pravdy hlásatelia boli, ani kropením krvi junca a kozlaťa nekropiac a neočisťujúc poškvrené (veci) k telesnej čistote, ale svätým krstom nie telo jedine očisťujúc, ale duševnou sviecou v bývaní srdca všetkým zsvietili . . .“

O misii v našom národe píše náš text: „Keď (Konštantín) prišiel do krajín Moravských, všetci ľudia s radosťou vyšli v ústrety jemu, a tak prijali ho ako anjela božieho. I otvorily sa oči slepých a uši hluchých uslyšaly a jazyky zajakavých prehovorily o sláve Božej, a ktorými ústami boli prv obeť diabolské vzdávali na studniach a na všetkých miestach rúhali sa Bohu, tak potom deti ich rozumné a nepoškvrené služby Bohu vzdávajú za celý svet, a na každom mieste meno Božie preslavuje sa v národe novom, ktorému zjavil sa hlásateľ a apoštol nový, zsvietiac ako slnce, hmlu nevedenia odháňajúc, a svetlom bohopoznania všetkým srdce presvietil, krotkosťou a sladkosťou všetkých k sebe láskou privábil, beh svoj skončil, vieru zachoval, chrámy piesňami okrášlil i spevmi duchovnými, a tak spočinul v Pánovi . . .“ Tu pozorujeme, že sv. Cyril skladal cirkevné spevy a teda bol básnikom. V odbornej literatúre je niekoľko príspevkov o básnickej činnosti tohto nášho geniálneho apoštola.

Ďalej rozpráva naša pamiatka, že sv. Cyril „iných predstihol silou i činnosťou i bojom, zasvietiac ako slnce lúčami podobenstiev a kázňami. Jeho medotočné slová spomínajúc niet čomu prirovnať sladosti jeho duchovné“. Náš skladateľ pokračuje: „Preto aké teda chvály vzdávam vám, trudivším sa toľko pre Krista vo východných i západných i severných krajinách, nehľadajúcich časných a pomínutelných (vecí), ale večných a nekonečných, kríž Kristov mužne na ramä prijímúc, a tým spustnutú hriechom zem zničiac, rozhýbali a zasiali duchovné semä, a čisté cirkvi priniesli žito, duchovné učenie, ktorým svietite (vy dvaja) svätí ako svetlá v celom svete, démonské rúhanie a všetko kacírstvo vyženúc. Veľkými teda stĺpmi Kristovej cirkvi boli, nebeskými ľuďmi a zemskými anjelmi, v tele netelesný život nadobudnúc... Kto teda môže dôstojnú pochvalu vám vypovedať? Lebo vy ste sa zjavili rovnými nebesám, i podnebesné všetky (kraje) prejdúc stopami svojimi, celý svet osvietili ste. Blahoslavený jazyk váš, ktorým nasiali ste duchovné slová na spasenie nesčíselného národa, mrak nevedenia všade ste vyhnali.“

Táto krásna literárna pamiatka sa končí modlitbou k svätým našim apoštolom Cyrilovi a Metodovi: „Križa pochvalu na sebe nesúc, časné (veci) pohrdnúc, ale večných nasladenie prijímúc, neprestajne, ctihodní a pravdiví pastieri, za vyvolené stádo vaše skrušene modlite sa, strasti odoženúc, bied a pokušení zbavujúc, osviette im oči srdc a rozum utvrďte, aby dôstojne nasledovali stopy vaše. Slabosti naše na seba berúc, s výše silu dodajte, aby dôstojne požíjúc v Kristu, nasledovníkmi práce vašej sa stali i hlásateľmi pravej viery, ktorú ste im dali, aby všetci jednohlasne preslavovali trojsväté božstvo, Otca i Syna i Svätého Ducha, teraz i na veky vekov. Amen.“

Svedectvá o účinkovaní Cyrila a Metoda na Slovensku

Niet najmenej pochybnosti, že cyrilometodejské otázky patria medzi prvoradé problémy nášho národného života. Odpoveď na otázku, či Cyril a Metod účinkovali u nás alebo nie, nemá len teoretickú hodnotu. Ide o to, či ten veľký kultúrny poklad, ktorý sa pojí k účinkovaniu týchto svätých bratov na Veľkej Morave, prislúcha do nášho kultúrneho imania alebo nie. Ak sa dokáže, že títo účinkovali medzi Slovákmi, znamená to, že pred 1000 rokmi sa u nás zrodilo veľké kultúrne dielo, reprezentované dosť rozsiahlou literatúrou, ktorá je rázu náboženského a dejepisného. Ak sa dokáže, že Cyril a Metod na Slovensku nikdy neboli, resp. medzi Slovákmi neúčinkovali, náš národ na úsvite dejín bude známy ako síce pokrstený, stavajúci kostol v Nitre, ako bojovný a výbojný, ale bez literárneho diela, ktoré by nám bolo známe. Bol by to národ s politickou mocou, ale bez ušľachtienia písaným krásnym slovom. V tomto prípade celé slovenské generácie, odvolávajúce sa na svätých bratov, by sa boly dopustily tragického omylu. Problém je teda neobyčajne vážny. Vo vedeckej spisbe máme niekoľko príspevkov k tomuto problému. Niekoľkí nie azda nevážni vedci zodpovedali problém účinkovania Cyrila a Metoda medzi Slovákmi záporne, t. j. Cyril a Metod u Slovákov neúčinkovali a Slováci nemajú s Cyrilom a Metodom historicky nič spoločného.

Tak prof. Chaloupecký (čas. Bratislava II, 263-8) ne našiel ani tej najmenej stopy po účinkovaní C. a M. na Slovensku.

Na tom istom stanovisku stojí najnovšie prof. Kniezsa

István v štúdiu *A szláv apostolok és a tótok* (Pešť 1943). On hovorí, že v Nitre nemohol byť sv. Metod, lebo tu bol latinský biskup Viching, ktorému Svätopluk žičil, kým s Metodom sa neráčil. Ďalej hovorí, že niet stopy po kulte Cyrila a Metoda na Slovensku v starších storočiach a že niet stopy jazyka Cyrila a Metoda na Slovensku.

Tu sú teda vážne námietky, na ktoré treba odpovedať.

Predovšetkým musíme si tu uvedomiť, kde vlastne Slováci bývali. Na túto otázku môžem dnes po dlhoročnom štúdiu zemepisných názvov byť. Uhorska odpovedať pomerne dosť bezpečne. A táto odpoveď bude celkom inakšia, než by sme si mysleli podľa doterajších vedeckých výskumov.

Už P. J. Šafárik (*Slovanské starožitnosti II*,² 469-71) predpokladal, že Slováci obývali aj Zadunajsko, t. j. Panóniu. Niederle (*SS II, 2, 365*) predpokladal čiastočnú slovenskú okupáciu severnej Panónie. J. Škultéty bol asi podobného názoru.

Maďarský univ. prof. J. Melich (*A honfoglaláskori Magyarország, Pešť 1925-9, 395, 396*) hovorí, že Slováci bývali v Panónii a to aj od Blatenského jazera na juh, pravda, len riedko. Okolo Neziderského jazera našiel Slovákov asi tak do XIII. stor. prof. Elemér Moór (*Westungarn im Mittelalter, Szeged 1936*). Slovom, sú aj maďarskí vážni učenici, ktorí našli stopy slovenského osídlenia v Zadunajsku v stredoveku. Sústavne sa však týmto problémom nezaoberali; boli to len náznaky. Po sústavnom preštudovaní jazykovedného materiálu, t. j. starých a dnešných zemepisných a osobných mien dostávame celé množstvo dokladov starej slovenskosti Panónie, Zátisia a oblasti Bukového lesa a Matry. Shrnutie tohto štúdia podávame tu v inej kapitole.

Pripomeňme si ešte, že východná Morava sa aj dnes volá Slováckom, jej obyvatelia Slováckmi a ich jazyk má výrazné črty slovenské.

Územnú rozsiahlosť starého Slovenska si musíme ujasniť,

keď chceme odpovedať na otázku, či C. a M. medzi Slovákmi boli alebo nie.

Niet najmenších pochybností o tom, že účinkovali v Panónii u kniežata Kocela. Na to sú presne znejúce doklady v Životoch Konštantína a Metoda a v pápežských listinách. Nepochybuje sa ani o tom, že boli medzi Slovákmi na Morave. Pochybuje sa dakedy len o tom, či boli na Slovensku v dnešnom smysle.

Tieto pochybnosti sa rozplynú, keď bližšie skúmame pozostatky a upomienky na činnosť Cyrila a Metoda u nás. Tieto doteraz ostávaly nepovšimnuté, resp. vôbec neprebádané. Tak sa uvádzalo, že niet kostolov, zasvätených sv. Klimentovi, tomu mučeníkovi, ktorého ostatky našiel sv. Cyril v Chersone a cez Veľkú Moravu ich preniesol do Ríma. Takéto kostoly boli, alebo ešte aj sú na dnešnom Slovensku štyri: v Močenku, vo V. Kýri a dva na neznámom mieste v Šariši a Zemplíne. (O tom Kniezsa v cit. štúdií.) V Zadunajskej je niekoľko. Spomeňme, že je v Kostolci pri Ostrihome, ktorá obec je aj dnes slovenská. Úctu k sv. Klimentovi rozširovali u nás naši apoštolovia. Poznáme to z toho, že meno *Kliment* má u nás byzantsko-slovanskú formu *s i po l*. K tomuto menu patria priezviská *Klimo*, *Klimeš*, *Klinda*, *Klimko* ap. Z latinskej kultúrnej sféry sme prevzali toto meno vo forme *Klement* a tento tvar tiež existuje. V týchto dvoch formách máme teda doklady dvojakej našej kultúrnej orientácie — k východu a k západu. Keby u nás úcta sv. Klimenta bola iba západného pôvodu, mali by sme len formu *Klement*. Byzantská forma *Kliment* je u nás čo viac častejšia ako latinský tvar *s e*.

Svätí bratia boli aj ctiteľmi svojho krajana sv. Dimitra solúnskeho. Složili naň aj osobitné ofícium, v ktorom sa spomína, že účinkujú ďaleko od svojej rodnej zeme, súc trýznení trojjazyčníkmi, t. j. latinskými kňazmi, a kacírmí a že blúdia po horách a medzi pelešou, t. j. zbojníkmi. Zaujímavé

je, že aj v legende o sv. Svorádovi a Benedikovi sa hovorí o horách a zbojníkoch v okolí Nitry. Nechceme veľa vyvodzovať z rovnakých údajov o horách a zbojníkoch v oboch pamiatkach, avšak je to predsa len charakteristická podobnosť a v súvislosti s inými svedectvami môže mať určitú oporu pri úvahách o mieste činnosti sv. Metoda a jeho žiakov.

U Slovanov sa meno *Dimiter* prevzalo z dvoch kultúrnych sfér, a to z oblasti latinskej kultúry s formou na *-e-*: *Demeter* a z oblasti byzantskej kultúry s formou na *-i-*: *Dimiter*. Táto byzantská forma je v mene obce *Dömös* pri Dunaji v Panónii, ktoré pochodí zo slovan. *Dimiš* a takto je aj zaznačené r. 1138. V Novohrade sa v obci *Heréd* zo slovenského koreňa *Chrud-* ako čes. *Chrudim* ap. spomína r. 1138 osoba *Dimiter*. Máme tu teda veľmi výraznú stopu jazyka, ktorý k nám doniesol sv. Cyril a Metod zo slovanského juhu.

Z iných stôp jazyka Cyrila a Metoda uveďme meno *Uasil* oproti forme *Bazil*, ktoré sa vyskytuje v mene obce pri Blatenskom jazere *Uászoly*. V Orave je *Uasilovo*, čo by ukazovalo na to, že aj na dnešnom Slovensku bola obvyklá forma *Uasil* z byzantskej sféry.

Iné veľmi dôležité svedectvo, že Cyril a Metod u nás boli a že starosloviensky jazyk bol naším spisovným jazykom, je v mene hontianskej obce *Hrkovce* pri Ipli — teda vo veľmi starobyľom kraji. Toto meno podľa dnešného nášho úzu by sa volalo *Grékovce*, lebo základ *Hrk-* pochodí zo staršieho *Grk-* a u južných Slovanov za naše *Grék* majú formu *Grk*. Slovo *Grék* je u nás novšieho pôvodu, lebo keby bolo existovalo u nás v polovici XII. stor., museli by sme dnes hovoriť *Hrék*, ako to mali aj starí Česi. Formu *Grék* sme dostali vtedy, keď v slovenčine prestala účinkovať zmena *g* v *h* v prípadoch ako *noga* v *noha* atď. dôsledne.

Pri Hrkovciach bola aj osada *Popice*, zaznačená v XIII.

a XIV. stor. Základom je tu slovo *popъ* ‚kňaz‘ ktoré ne-
býva v prostredí latinskej kultúry.

V Honte pri Plášťovciach je hora, ktorá sa volá *Kresnia hora*. Základom je tu meno *krest*, ‚križ‘, ktorého inak niet u západných Slovanov, ktorí zo severnej taliančiny majú slovo *kríž*. Cyril a Metod mali pre ‚križ‘ slovo *krъstъ*, z ktorého sa pravidelne vyvinulo toto naše *krest* a z ktorého pochodí aj maď. *kereszt* ‚križ‘.

Pri Žitavskej Novej Vsi byly dve obce *Jovka*; dnes je tu ešte pole tohto mena. Meno *Jovka* je zdobnelinou mena, ktoré u nás teraz znie *Ján*. Táto zdobnelina je utvorená od základnej formy *Jovan*, tak dobre známej u južných Slovanov. Forma *Jovka* je známa napr. aj v starej srbčine. Inak na Slovensku v stredoveku byly známe aj osobné mená *Jovanka* a *Jovanica*. Tieto formy patria do byzantsko-slovanskej kultúrnej sféry. Z latinčiny ich vysvetliť nemožno.

Iný doklad byzantskej kultúry u nás je v mene *Jakov*, čo je *Jakub*, ale v byzantsko-slovanskej forme. Toto meno poznáme z Hontu, zo Žitného ostrova, zo Zvolena atď. v XIII. stor. V jazyku Cyrila a Metoda bolo pravdaže *Jakovъ*, napr. ‚Mária Jakubova‘ sa volá ‚*Marija Ijakovla*‘.

V priezvisku *Jóna* máme ďalší taký doklad; je to ‚Jonáš‘, lenže prevzatý z gréčtiny, t. j. pochodí z čias byzantskej epochy našej kultúry, čiže z IX. stor. Neskôr z latinčiny sme prevzali severotalianskym prostredníctvom formu *Jonáš*. To iste platí aj o mene *Luka* ‚Lukáš‘, ktoré je v tejto forme známe u nás z IX. stor. v Evanjelistári Cividalskom a neskôr z Hontu, Tekova, Ostrihomskej ai. z XIII. stor. V jazyku Cyrila a Metoda bola táto forma prevzatá z gréčtiny. Z latinskej kultúrnej sféry máme potom tvar *Lukáš*, resp. neskôr *Lukáč*. Zo starej slovienčiny máme meno *sotona* z gréckeho *satanas*; z latinskej sféry máme tvar *satan*, *satanáš*.

U Anonyma kráľa Bélu sa spomína, že na východnom Slovensku v Zemplíne atď. sa knieža volalo ‚*duka*‘. Toto

slovo pochodí z gréckeho *dukas* a je možné len tam, kde bol byzantský vplyv. Prof. J. Melich videl v tom doklad toho, že vraj v Zemplíne bývali Bulhari (MNY XVII, 1921, 2-5). Je to omyl, čo vidíme aj z toho, že slovo *duka* ako osobné meno je známe v stredoveku aj ďaleko od Zemplína a to na Žitnom ostrove v obci Aszód (*Ozold* 1292, asi zo sloven. základu *Osol-* ako srbch. *Osolnica* ap.). V tejto obci sa roku 1292 spomína osoba *Duka* (Mon. Strig. II, 474). Slovom toto slovo bolo známe u našich slovenských predkov.

A tak vidíme, že nielenže u nás niet stopy po jazyku Cyrila a Metoda, ale naopak zpomedi západných Slovanov najviac stôp jazyka C. a M. je práve na Slovensku. Doteraz sa, pravda, o tom nevedelo. Možno, že ďalším skúmaním sa ich nájde ešte viac. Avšak už aj tieto až veľmi postačia ako dôkaz toho, že C. a M. u nás boli, že ich jazyk bol naším spisovným jazykom, ktorého pozostatky ostaly u nás dodnes; nebolo by ich, keby stará slovienčina, teda jazyk Cyrila a Metoda, nebola bývala naším úradným a cirkevným jazykom. Taký dosť veľký počet pozostatkov po ňom hovorí, že vplyv tohto jazyka na jazyk našich predkov IX. stor. bol značne veľký.

Podotknúť treba pre nejazykovedcov, že takéto príklady hovoria jasnou rečou a nemožno ich vysvetliť inakšie a teda vývody z nich plynúce sú bezpečné.

Stopy jazyka Cyrila a Metoda u nás teda sú a dosť početné. Inou otázkou je problém kultu Cyrila a Metoda u nás v stredoveku. Túto otázku nastoluje prof. Kniezsa a hovorí, že na Slovensku je úplný nedostatok kultu C. a M. a že je to teda svedectvom toho, že títo na Slovensku nikdy nepôsobili. Hovorí, že keby boli bývaly kostoly zasvätené Cyrilovi a Metodovi pred príchodom Maďarov, boli by ostaly aj neskôr.

Nevieme naozaj, že by sme mali nejaké oltáre alebo kostoly, zasvätené Cyrilovi a Metodovi v starších storočiach.

Avšak pred XIV. storočím nebolo žičlivých podmienok na postavenie takýchto kostolov ani v Čechách, na ktoré sa Kniezsa odvoláva. Od X.—XIII. stor. Cyril a Metod neboli svätcami, ktorí by sa tam boli tešili obľube cirkevných a panovníckych kruhov. Ba aj v takom Chorvátsku, v ktorom sa slovanská bohoslužba zachovávala veľmi živo až do Tridentského koncilu a osamotene na ostrove Krku až podnes, úcta Cyrila a Metoda sa musela veľmi úporne prebojovávať. Na synodách vo Splite v X. a XI. stor. byly veľmi tvrdé boje o zachovanie cyrilometodejskej bohoslužby. Sv. Metod sa tu nazýva v XI. stor. kacírom. Biskup ninský Grgur v X. stor. musí podstúpiť mnoho nepríjemností, kým sa mu podarí zachovať slovanskú liturgiu na chorvátskom prímorí. Musíme si tu pripomenúť dátum 1054, t. j. rok schizmy, kedy sa odtrháva celý slovanský východ od Ríma. Sv. Cyril a Metod boli upodozrievaní — i keď neprávom — už za svojho života. Sv. Metod sa musí chodiť ospravedlňovať do Ríma. Pravoslávny svet videl v nich svojich svätých. V XI.—XIII. stor. sa ani v Čechách úcta sv. Cyrila a Metoda nemohla vyvinúť. Bol tu, pravda, slovanský kláštor na Sázave, avšak aj odtiaľto boli slovanskí mnísi r. 1056—61 vyhnaní, uchýlivší sa pravdepodobne na Vyšehrade pri Ostrihome, a roku 1097 slovanský obrad tu zanikol. Latinská legenda o sv. Prokopovi z r. 1061—67 sa bráni proti výčitke, že by v slovanskom obrade bol rozkol a kacírstvo a odmieta tvrdenie, že by slovanskí kňazi boli bludármi a kacírmi. Český kronikár XII. stor., dekan pražskej kapituly Kosmas zámerným mlčaním obchádza nielen Cyrila, Metoda, Rastislava, Svätopluka, Bořivoja, ktorého predsa pokrstil sám Metod, ale aj sv. Ludmilu. Niet tu ani slova zmienky o sv. Prokopovi. Latinské kňazstvo v Čechách neuznávalo Cyrila, Metoda, Ludmilu a Prokopa za svätých.

V liturgických knihách XI.—XIII. stor. nestretáme sa ani v Čechách s úctou Cyrila, Metoda a Prokopa. Sv. Lud-

mila bola pokrstená Metodom, ale v kláštore sv. Juraja na pražskom hrade, kde sa chovajú ostatky tejto svätice, niet ani stopy po úcte k tomuto svätcovi. V kláštorných litániách tých čias bol celý rad bavorských a nemeckých svätcov a svätíc — Bonifác, Emerám, Gothart, Wilibald, Kilián, Korbinián, Wolfgang, Wilibot, Odila, Walpurgis atď., nie však Cyril a Metod.

Pri tom Česi mali svoj samostatný štát, svojich panovníkov, svoju cirkevnú hierarchiu, ktorá sa hlásila k svojmu národu, a jednako kult Cyrila a Metoda bol tu potlačený, ba aj z kultu domácich svätcov sa odstránili všetky prvky, ktoré upomínali na Cyrila a Metoda.

U nás po strate samostatnosti pomery nemohly byť žižlivejšie ako v Čechách a na Morave. Kult Cyrila a Metoda musel byť zatlačený kultom svätcov, pochodiacich z panovníckeho domu uhorského štátu. Začiatkom XI. stor. prichodí do Nitry poľský pustovník Svorád. Prichodí z krajiny, ktorej kniežatu vyhrážal sv. Metod so Svätoplukom, že ak sa nepokrstí, bude pokorený a násilne pokrstený, čo sa aj stalo. Začiatky poľského kresťanstva sa viažu k sv. Metodovi a Svätoplukovi a teda k Nitre. Do východiska kresťanstva svojho otca, do Nitry, putuje sv. Svorád ako do posvätného mesta. A jednako v legende o ňom a o sv. Benedikovi niet o sv. Metodovi ani najmenej zmiienky. Legenda pochodí z druhej polovice XI. stor. Je to skvostná pamiatka románskej literárnej epochy. O tom, že by v Nitre a Poľsku bol býval sv. Metod, niet ani slova. Príčina je v nežičlivosti vtedajšej doby k sv. Metodovi, ktorého zrejme aj u nás pokladali za bludára a kacíra.

Za týchto pomerov sa očividne nemohly stavať kostoly a oltáre týmto svätcom. Dobou vzkriesenia kultu Cyrila a Metoda je v Čechách koniec XIII. stor. a potom doba Karla IV. Vtedy sa odrazu vynorily znova legendy o sv. Cyrilovi, Metodovi, Ludmile atď. Koniec XIV. stor. znamená u nás

renesanciu slovenského národného povedomia. Vidíme to jasne z privilegia kráľa Ľudovíta z r. 1381, ktorým sa Slovákom na žilinskej radnici zabezpečuje polovičné zastúpenie. Z XV. stor. máme už doklad úcty sv. Cyrila a Metoda v pergamenovom kódexe bratislavskej kapituly. Potom je už dokladov viac.

Túto otázku, pokiaľ sa týka Slovákov, nemožno, pravda, definitívne zodpovedať do tých čias, kým nepoznáme najstaršie kalendáre, omšové knihy a breviáre uhorského pôvodu. V jednom uhorskom misále z Bratislavy zo XIV. stor. uvádza sa oficium Cyrila a Metoda. Sú dáta aj z XV. a XVI. stor., ale tieto pamiatky nie sú na Slovensku a doteraz sme sa k nim nedostali, takže nič určitého nemôžeme povedať. To čaká na preskúmanie až po vojne.

Isté je však to, že Cyril a Metod nemohli stavať na svoju počesť kostoly a oltáre a že teda pri príchode Maďarov takéto nemohly existovať, tým skôr, že obaja boli zavedení do registra svätých až neskoršie. Dôležité je však, že máme kostoly takého svätca, ktorého obzvlášť uctievali sv. Cyril a Metod. Je to sv. Kliment, ktorého kostol je v Močenku a V. Kýre. Osobitnú dôležitosť pripisujeme kostolu v Močenku, lebo meno tejto obce úzko súvisí so sv. Klimentom. Sv. Kliment bol mučeníkom a pôvodná forma mena obce bola *Mučeník*. Tu je teda význačná súvislosť. Takéhoto názvu v celom slovanskom svete som doteraz nenašiel. Výnimčnosť názvu ukazuje teda zrejme na osobitne vážny vzťah obce k sv. Klimentovi. Je dosť možné, že ostatky tohto svätca po príchode Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, boli nejaký čas uložené v tejto obci. Pri nej je aj osada *Garázda*. Toto meno pochodí zo slovenského *Gorazdъ*. Je to teda to isté meno, ktoré nosil dezinovaný nástupca sv. Metoda. Bohužiaľ, nepoznáme historické záznamy tejto obce a preto nemôžeme vyvodzovať nijakých uzáverov z jej mena.

Okolo Nitry nachodíme teda významné stopy veľkej na-

šej národnej kultúry IX. stor., reprezentovanej našimi virozvestcami a našimi panovníkmi. Kladieme si teraz otázku, či je v cyrilometodejských historických pamiatkach stopa dejstvovania sv. Metoda a jeho žiakov v Nitre. Zaoberal som sa touto otázkou v štúdií *Slovienska liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo*, uverejnenej v čas. *Historica Slovaca* I/II. Výsledok môjho skúmania bol, že sv. Metod za Svätoplukovej vlády sídlil v Nitre a v nej aj umrel. Táto štúdia vyvolala živú ozvenu. Nemám nič, čo by som z nej odvolal. Naopak, ďalšie skúmanie ma v tom len upevnilo. Ide tu najmä o neobyčajne veľkú vrstvu mien, ktoré súvisia s byzantskou epochou našej kultúry, t. j. s Cyrilom a Metodom, a ktoré sa vyskytujú v bližšom i vzdialenejšom okolí tohto veľmi starého a významného kultúrneho a politického strediska starých Slovákov. Viem, že tu musia prehovoríť aj iní vážni odborníci a načrtáva sa nám už aj jeden veľmi vážny objav, o ktorom však ešte nemožno hovoriť, kým ho príslušný odborník sám nebude publikovať. Bude to však objav epochálny.

Staroslovienske pramene hovoria, že Svätopluk bol prítomný na porade moravských kniežat u Rastislava, keď sa malo poslať posolstvo do Carihradu. Podľa Nestorovho letopisu bol tam aj Kocel. Pozvanie Cyrila a Metoda bolo ich spoločným dielom. Preto zaiste prišli aj k Svätoplukovi a nie iba k Rastislavovi a potom ku Kocelovi. Bula Hadriána II. z r. 869 bola adresovaná aj Svätoplukovi. Aj pre jeho krajinu sa schvaľuje slovienska liturgia.

Bulou Jána VIII. z r. 880 „*Industriae tuae*“ nitrianskym biskupom sa stáva latinsko-francký kňaz Viching. Existenciu slovienskej liturgie v Nitre možno dosvedčiť práve tým, že tam bol aj Viching. Asi r. 873 Moravia vyhánajú Vichingových kňazov a posielajú posolstvo k pápežovi, aby im poslal nazpät Metoda, ktorý vtedy bol asi u Kocela. Moravia ho potom slávnostne prijali a Svätopluk mu dal do

opatery všetky kostoly v celom štáte. Tých kňazov, pravda, vyhnali odtiaľ, kde boli a kde ich bolo mnoho. To bola Nitra. Spomenutou bulou „*Industriae tuae*“ dostali Metod a Svätopluk moc vyobcovať rozkoľníkov z cirkvi i štátu. Svätoplukovi a jeho poradcom — *tibi et iudicibus tuis* —, ak sa im páči skôr latinská omša, pápež nariaďuje, aby sa im odbavovali latinské omše. Toto nariadenie prezradzuje, že latinská bohoslužba medzi slovianskym obyvateľstvom bola iba výnimkou, ktorú Slovieni neradi vidia, a preto pápež musí vydávať osobitné nariadenie, aby sa pre tých niekoľko ľudí odbavovala.

Presvedčivé doklady o tom, že Metod a jeho učeníci účinkovali na Slovensku, nachodíme v tzv. Bulharskej legende, čiže v gréckej legende o biskupovi Klimentovi, ktorá bola napísaná pôvodne asi starosloviensky v X. stor. a potom bola preložená do gréčtiny v XI. stor. Väčšina tejto legendy je venovaná sporom sv. Metoda a jeho žiakov s nitrianskym biskupom Vichingom a jeho kňazmi. Spory opisuje legenda veľmi živo. Niektoré partie dišpút o pôvode Ducha sv. budú asi prifarbené, ale vecné údaje sú očividne spoľahlivé a možno mnohé z nich potvrdiť inými prameňmi. Svätopluk neraz zasahuje do týchto sporov. Pri štúdiu tejto drámy udieira do očí „jednota miesta“. Z opisu bojov vidno, že obaja súperia účinkujú na tom istom mieste, zavadzajú si a takmer každodenne vrážajú do seba.

Vichingových kňazov volá legenda „kacíri“ pre známe „*filioque*“. Legenda hovorí, že Metod vystríhal Svätopluka pred týmto učením, a aj to, že ho „kacíri“ trápili. Frankovia vraj vábili ľud povoľovaním všelijakých hriechov. Získali si aj Svätopluka a potom tento podľa legendy choval sa k Metodovi „ako k nepriateľovi“. Metod zas podľa Bulharskej legendy a Života Naumovho postrašil Svätopluka, že jeho ríša bude mať zlý koniec. Pokiaľ bol Metod na žive, hovorí Bulharská legenda, „nedal ani knieža chorobe svojho

srdca vypuknúť“. V Živote Metodovom a v Bulharskej legende sa hovorí, ako sa Metod na Kvetnú nedeľu 885 odobral od Iudu a Svätopluka; „vtedy Metod predpovedal kniežatu svoj vlastný koniec, ktorý nastane o tri dni“ (Bulh. leg.). Z tohto vidíme, že sa to stalo na Svätoplukovom dvore. Vidíme aj to, že Svätopluk chodil na slovienske bohoslužby; iný doklad na to je aj v Živote Metodovom v XI. kap. V Bulharskej legende čítame, že sa Svätopluk každodenne modlil v kostole Vyznanie viery v preklade z gréčtiny, teda bez „filioque“; ten preklad nemohol byť do iného jazyka ako do staroslovienskeho.

Pred svojou smrťou Metod podľa Bulharskej legendy počúval svojich kňazov, ako sa majú boriť s „kacírmí“, aby boli pevní a aby sa im protivili. Z toho vidno, že tieto slová boli povedané v prostredí bojov.

Po smrti Metodovej sa v bojoch o „filioque“ atď. pokračuje. Vichingovi duchovní videli v Gorazdovi druhého Metoda, a preto ho sosadili. Hlavnou osobou je tu Viching. Ostatní jeho kňazi sú podľa Bulharskej legendy iba „sborom s ním blázniacich“. Podľa tohto prameňa boli ostré kontroverzie medzi oboma druhmi kňazov. Metodov tábor viedli Gorazd a Kliment. Vichingov kňaz alebo on sám žiada Metodových prívržencov, aby nelipli na Metodovi; jeho učenie pred nimi ponižovali atď. Gorazd alebo Kliment odpovedal, že sa Metoda nevzdajú, vyvracajú učenie latinských kňazov o pôvode Ducha sv. a žiadajú, aby naopak oni pristúpili k nim. Dišputa je dlhá. Bola to verejná hádka, aké v stredoveku a aj neskoršie bývaly. Ohlasy alebo náznaky takýchto dišpút medzi oboma táborami máme aj v iných prameňoch a najmä v legendách panónsko-moravských.

Vichingovi kňazi neboli s vývodmi Gorazdovými alebo Klimentovými spokojní a nastal veľký huk a krik. Skoro by bola nastala bitka medzi oboma zástupmi prívržencov. Toto je najjasnejší doklad toho, že oba tábory skutočne stáli oproti

sebe a že latinskí a slovienski kňazi žili popri sebe na tom istom mieste.

Vichingovi kňazi, iste aj sám Viching, idú potom k Svätoplukovi a hovoria mu, že Metodovi kňazi sú proti jeho vláde. Svätopluk si pozval slovienskych kňazov a žiadal ich, aby sa znášali s Vichingovými duchovnými. Vidíme teda, že Svätopluk je prítomný tam, kde sú Vichingovi kňazi i Metodovi, a že Metodovi prívrženci sú tam, kde sú Vichingovi. Gorazd a Kliment na rozhovore u Svätopluka poučujú svojho pannovníka o pôvode Ducha sv. a hovoria, že sú ochotní pomeriť sa s Vichingovými kňazmi, ak títo prijmú Metodovo učenie. „Poponáhľame sa im v ústrety a objímeme a obviníme ich“ — povedali mu. Legenda končí tento rozhovor slovami: „Ale knieža sotva malej časti slov ich porozumelo“. Ďalej rozpráva o Svätoplukovi veľmi ostrou charakteristikou. Z toho spozorujeme, že slovienski kňazi dobre poznali Svätoplukove osobné slabôstky a že ho pozorovali zblízka.

Napokon spor rozhoduje Svätopluk vyhlásením, že správu cirkvi dá tomu do rúk, kto prvý pristúpi a odprisahá, že dobre a pravoverne verí, lebo on sám tomuto dogmatickému sporu nerozumie. Legenda hovorí, že „Frankovia sa ochotne mali k prísaha a nedočkajúc ani konca odpovede kniežata, prisahali a potvrdzovali svoju pravovernosť...“ Vidíme, že pôvodca legendy bol osobne prítomný a odpozoroval všetky podrobnosti deja. Zasa len vidíme, že sa to odohráva v meste Svätoplukovom a v sídle Vichingovom.

Legendista pozná aj pokyny, ktoré latinskí kňazi dostali po tomto svojom víťazstve od Vichinga a čiastočne aj Svätopluka. Vtedy podľa legendy Bulharskej príbytky Metodových prívržencov vničili a čo v nich cenného našli, pobrali. Z tohto vidíme, že sa to stalo najmä tam, kde Metodových kňazov bol nashromaždený väčší počet a kde boli trvale usídlení. Gorazd, Kliment a iní boli uväznení. Bolo to zasa tam, kde bol Svätopluk a kde bol aj Viching. Vtedy naraz

vzniklo zemetrasenie, ktoré sa opakovalo tri razy. Ľud sa naľakal, videl v tom prst boží pre uväznenie Metodových kňazov, shľkol sa a ostro vyčítal Svätoplukovi jeho cirkevnú politiku. Zastal sa rezolútne Gorazda a jeho druhov. Vichingovi kňazi utíšili Ľud a zemetrasenie sviedli na diabla. Centrom zemetrasenia je u nás najmä Komárno; odtiaľ sa ťahá čiara na Nitru.

Napokon nasleduje vyhnanie žiakov Cyrila a Metoda z Veľkej Moravy. Legenda o Naumovi podľa rukopisu XVI. stor. Národnej bibliotéky v Belehrade — je to odpis veľmi starého originálu — hovorí, že ich vyhnal Viglisko, t. j. Viching. V iných prameňoch, najmä v Bulh. legende sa to naznačuje. Dôležité pri tom je, že vojaci viedli týchto kňazov do krajov pozdĺž Dunaja ležiacich. Bolo to v zime r. 885—886 a legenda Bulharská poznamenáva, že v krajoch dunajských je povetrie vždy mrazivé. Naozaj okolo Starej Ďaly býva väčšia zima ako v Bratislave alebo severnejšie. Vojaci ich vraj odviedli ďaleko za mesto a potom sa vrátili. Metodovi kňazi zastavili sa u nejakého veľmoža, ktorý bol ich prívržencom; tu mu vyľiečili syna, dostali jedlo atď. a išli ďalej k Dunaju. Pri Dunaji si urobili plť, plavili sa dolu Dunajom a na breh vyšli až v Belehrade. Podľa týchto údajov Bulh. legendy a Života Naumovho usudzujeme, že Kliment a ostatní — okrem Gorazda — išli z Nitry. Na Moravu sa tieto geografické dáta nehodia, lebo tam by boli museli ísť riekou Moravou k Devínu alebo cestou cez Slovensko. To je nemožné. Z Moravy ich Viching ani vyhnáť nemohol, lebo tam nevládol.

Život Naumov hovorí, že „prach pod nohami otriasli . . . a k Dunajskej zemi prišli . . .“ Tu je reminiscencia na biblický text, ale túto legendistovi vyvolala spomienka na složené zeme na juh od Nitry, ktorá je piesočnatá a prašná. V zime tu býva ešte viac prachu ako v lete.

Reč prameňov je teda jasná. Netreba tu stavať nijakých

viac alebo menej pravdepodobných predpokladov. Všetko, čo sa podľa uvedených prameňov stalo, hodí sa len do Vichingovho sídla, t. j. do Nitry. Nikam inam by sa tie udalosti lokalizovať nemohly. Všetky geografické údaje legiend hovoria tiež len pre Nitru. Nepozostáva nič iného, ako pokladať Nitru za sídlo sv. Metoda a jeho nástupcu Gorazda. Tu bol aj Svätopluk a pravdaže aj Viching. Toto zistenie nie je nijakým prekvapením. Nitra vždy bola veľmi dôležitým komunikačným uzlom, je to prirodzené stredisko starého Slovenska a priľahlých krajov. Aj preto sa jej snažil zmocniť už Mojmír I. a vyhnal Pribinu.

Podľa kratšieho Života Naumovho (Lavrov, Mat. 182) Uhrom ostala Veľká Morava v moci. Je to pochopiteľné vtedy, keď strediskom Veľkej Moravy bola Nitra. O obsadení Slovenska Uhrami je reč aj v Nestorovom letopise.

Dôležité je napokon, že pápež Ján IX. na žiadosť Moravanov dosadil vo Veľkej Morave nového arcibiskupa a troch biskupov, ktorí neboli prijateľní bavorským kňazom a preto títo poslali r. 900 protestný list pápežovi. Boli to zaiste slovienski kňazi. Je možné, že tým novým arcibiskupom bol Gorazd, ktorého pápež Štefan V. volal do Ríma, aby vysvetlil svoju vec a ktorý sa medzi utečencami z Veľkej Moravy vôbec nespomína. Moravania podľa inej listiny — asi falzá X. stor. — boli hrdí na svojho nového arcibiskupa, ktorý vládol, keď už v Nitre Vichinga nebolo. Preto arcibiskup Hatto II. sa vyhráža a sľubuje im krvavú pomstu. V domnelom liste Eugena II. (824—827), ktorý je falzom X. stor., sa spomína francký biskup v Nitre Alchvinus, ktorý je podriadený lorchskému arcibiskupovi; inými slovami bavorskí biskupi si robili nárok na nitriansky stolec podľa starých historických práv. To ukazuje, že sa viedol boj o Nitru.

Slovom, kde sa len pozrieme do prameňov, všade nám vychodí najavo, že Metod mal svoje trvalejšie sídlo v Nitre. Tam aj umrel a je pochovaný. Preto aj tie boje o „filioque“

boly také prudké. To je psychologicky teraz už dobre vysvetliteľné.

Skúmaním jazykového materiálu zo stredoveku prichodíme k poznaniu, že starí Slováci boli veľkým národom. Kultúra, ktorú na podnet našich kniežat pestovali C. a M. so svojimi aj tunajšími žiakmi, vzbudzuje obdiv učeného sveta i po 1000 rokoch.

Mnoho z toho sa vykonalo práve tu v Nitre. Tú svoju starú veľkosť zaštepme si hlboko do svojich srdc a nosme ustavične vo svojich myšliach. Akže má tu niekto akosi historické právo chodiť s vyvýšenou hlavou, tak sme to my, Slováci.

Územie starého Slovenska

Dnes už niet vážnejších pochybností o tom, že slovanská pravlasť bola za Karpatmi. Ide už len o rozriešenie vedľajších otázok. Odtiaľto naši slovenskí predkovia prišli rovno cez západné Karpaty do Dunajskej kotliny. Nemáme presných historických zvestí o tom, kedy sa dial tento posun zo zakarpatskej pravlasti. Zdá sa však, že sa tak stalo pred VI. storočím, najneskoršie začiatkom VI. storočia. Sme tu teda už 1400 rokov.

Je teraz otázka, ktorú oblasť zaujali naši slovenskí predkovia, ktorí sa vtedy a až do XV. stor. volali Slovieni. Pýtame sa, ktoré územie zaujali a ktoré územie bolo dedičnou krajinou našich kniežat a kráľov. Keď máme pred očami kultúrne činy a politické udalosti slovenského národa v IX. stor., pozorujeme, že to všetko bolo veľkoryse osnované, predpokladalo veľkú kultúrnu silu toho územia i národa a tuhú politickú moc, vojenskú organizovanosť, veľké územie i početné obyvateľstvo. Politika, ktorú robili najmä Rastislav, Koceľ, Svätopluk a Cyril a Metod, bola politikou veľmocenskou. Jasné je, že bez veľkého územia nie je vždy dobre možná veľmocenská politika.

Dnešná rozsiahlosť Slovenska nás pravdaže mýli. Etnografické Slovensko je, pravdaže, väčšie. Ale ani etnografické Slovensko nie je také veľké, že by sa na ňom v IX. storočí boly mohli odohrávať deje takého veľkého významu, aké sa odohrávaly. Slovenské národné územie muselo byť zrejme väčšie. Odpoveď, aké bolo to územie, môže podať jazykovedec po podrobnom preskúmaní histórie osídlenia, t. j. histórie názvov obcí, osád, potokov, vrchov a polí v Dunajskej

kotline. Peknú časť tohto štúdia vykonal peštiansky prof. Dr. Ján Melich vo význačnom spise *A honfoglalás kori Magyarország* (Budapešť 1925—29, 395, 396). Je to základné dielo pre našu otázku, hoci má niektoré výklady, ktoré treba obmeniť. Po jeho diele prišli ešte aj iné práce, a to od prof. Kniezsata*) a Eleméra Moóra**). Tieto práce nevyčerpaly celý materiál a nemajú teda platnosť posledného slova. Materiál k tejto práci je pomerne dobre prístupný. Celkove je shrnutý najmä v niekoľko sväzkovom diele Csánkiho o historickom zemepise Uhorska v dobe Huňadovcov. Mnoho materiálu je v edíciách stredovekých latinských listín z Uhorska. Toto všetko bolo treba preštudovať a po určení metódy nájsť, čo tu patrí Slovákom a čo iným. Slovenská veda túto prácu vykonala a dnes môže s pomernou bezpečnosťou odpovedať na otázku, kde boly sídla Slovákov a kde až siahaly na juhu a kde na východe.

Pretože v Dunajskej kotline sa usadili na východe aj Rusi a Bulhari, na juhu aj Srbi, Chorváti a na juhozápade aj Slovinci, bolo treba presne rozlíšiť, čo patrilo týmto a čo Slovákom. Táto práca bola ťažká, ale nie nemožná, pretože jednotlivé slovanské jazyky sa od seba odlišujú určitým počtom jemných znakov, ktoré si pri danom materiále bolo treba náležite uvedomiť a tak materiál presne rozdeliť. Niekedy, pravda, nie je možné určiť, či niektorý údaj patrí tým alebo oným, pretože je jazykove neutrálny, t. j. niet v ňom nijakých charakteristických znakov. Avšak aj tak je tu veľké množstvo mien, ktorých jazykovú, resp. národnú príslušnosť možno s istotou určiť. Podľa týchto mien môžeme potom po-

*) *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, Archivum Europae Centro-Orientalis, Budapešť 1938, IV, 241-412 s mapou. Maďarsky: *Magyarország népei a XI. században*. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján, II. sv. Budapešť 1938, 367-472 s mapou.

***) *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, Szeged (Szeged) 1936, str. 177-8 a i.

vedieť, kam až siahali Slováci a kde sa začínal iný národný element.

Pokiaľ sa týka územia nad Dunajom a Tisou, máme bezpečný obraz hustoty slovenského osídlenia v stredoveku. Idúc od západu na východ poznávame, že v okolí Bratislavy bolo ešte viac slovenských dedín ako dnes. Žitný ostrov bol tiež pomerne husto obývaný Slovákmi. Územie od Nitry na juh až k Dunaju bolo pred príchodom Maďarov kompaktné. Slováci nesídlili tam, kde boli močiare a podobné zemepisné prekážky, ale inak celkove bolo toto územie celé slovenské. Od Nitry na juh v stredoveku bola štvrtina maďarských dedín. Slovákov tu bolo do 75%. Avšak niektoré slovenské dediny sa pomaďarčili, pretože v okolí vznikly časom väčšie maďarské osady, ktoré postupne vplývaly na svoje slovenské okolie, až niektoré slovenské obce sa pomaďarčili. Poslovenčilo sa len veľmi málo pôvodne maďarských osád. Ďalej na východ slovenské sídla sa tiahly po celom Novohrade a siahaly aj južnejšie. Slováci ešte pred Maďarmi mali osídlenú oblasť Bukového lesa a Matry. Južný Gemer a Turnianska stolica boli slovenské. Na týchto oblastiach je pomerne dosť veľmi starobylých slovenských miestnych názvov, ktoré majú dnes, pravda, dakedy maďarský charakter, ale pri znalosti historického vývinu maďarčiny možno určiť staré slovenské formy patričných mien. Pomerne silná bola maďarská kolonizácia pri Ipli, najmä v oblasti Ipeľských Šiah. V tejto oblasti je však niekoľko slovenských mien, ktorých formy ukazujú na to, že tu Slováci bývali v IX. stor. a že tento kraj žil pod silným vplyvom byzantskej kultúry, presnejšie povedané pod vplyvom Cyrila a Metoda a ich spisovného jazyka. Tu je práve dosť prvkov staroslovienskeho jazyka. Južné časte Tekova, Hontu atď. sú veľmi vzácnymi a starými kultúrnymi oblasťami slovenskými.

Okolie Košíc bolo — idúc na juh — husto slovenské. Slovenské sídla siahaly až k Tise, ba presahovali ďaleko

za Tisu. Ďalej na východ Slováci žili a čiastočne žijú až za Užhorodom. V tejto oblasti siahali pozdĺž Tisy až po Marmarošskú Sihof. Strážili tu cesty, idúce do Ruska a Moldavska. Je tu niekoľko názvov, ktoré sú slovenské — nie ruské — a pri tom majú vojenský charakter. Zaujímavé je, že v tejto časti Potisia nežili len Východoslováci, ale aj strední Slováci, ako živel, ktorý organizoval staré Slovensko politicky, kultúrne, vojensky a obchodne.

Zaujímať nás bude, odkedy sú tu Rusíni. Poznáme teórie, podľa ktorých ruské osídlenie na Podkarpatskej Rusi je novšieho pôvodu. Donášaly sa na to historické svedectvá. Máme však poruke jazykové svedectvá, ktoré hovoria, že Rusíni tu žili už pred príchodom Maďarov. Najpravdepodobnejšie bude, že Rusíni prichodili sem v rôznych časoch. Jedna vrstva pochodí však bezpečne zpred X. storočia.

Je otázka, či Slováci bývali aj za Dunajom. Podľa pozorovania prof. Melicha v Panónii Slováci skutočne žili a to aj od Blatenského jazera na juh. On však predpokladá len riedke osídlenie Panónie. Podrobné štúdium miestopisu ukázalo, že slovanské osídlenie Panónie nebolo riedke, ale dosť husté, a to najmä v Zalánskej stolici. Celý veľký priestor medzi Dunajom a Drávou bol osídlený Slovanmi. Týmito Slovanmi boli zväčša Slováci. Skoro celé Pribinovo a Koceľovo panónske kniežatstvo bolo slovenské. Jasných a presvedčivých dokladov na to je až dosť. Je celé množstvo názvov, ktoré majú výrazne slovenský hláskoslovný charakter. Niektoré zjavy poukazujú aj na to, že v severozápadnej časti Panónie, okolo Neziderského jazera, žili Slováci, hovoriaci západoslovenským nárečím. Ostatok hovoril stredným slovenským nárečím, t. j. tým, ktorý sa stal našim spisovným jazykom.

Slovenskosť okolia Neziderského jazera dosvedčil prof. Elemér Moór v cit. spise *Westungarn im Mittelalter*. Pre slovenskosť ostatnej časti Panónie je tiež veľa dokladov.

Hranica slovenského národa išla tu na západ od Neziderského jazera. V tomto hornatom kraji sa na juhu držala trochu rieky Rabice a potom išla po západnej strane rieky Ráby až asi tak po mesto Körmend. Tu sa otáča trochu na juhovýchod a slovenské osídlenie zaberalo najväčšiu časť Zalánskej stolice. Na západ odtiaľto žili Slovinci. Na juhu išla hranica slovenského osídlenia celkove po vrchoch hôr, ktoré oddeľujú povodie Drávy od povodia Blatenského jazera. Bola tu teda, ako by sme povedali, prirodzená hranica medzi Slovákmi a Chorvátmi. Slováci sa nespúšťali až do povodia Drávy, lebo toto tvorilo už inú geografickú jednotku a bolo prirodzeným územím Chorvátov.

Slováci bývali aj na juhovýchod od Blatenského jazera, a to na priestore dosť veľkom. Hranica slovenského osídlenia išla tu južnejšie od rieky Kapoša. Zasahovala najväčšiu časť Šomoďskej stolice, celú Tolniansku stolicu a severný výbežok Baraňskej stolice skoro po Pätikostolie (maď. Pécs). Slováci siahali až k Dunaju a hraničili s južnými Slovami medzi mestečkami Bogyiszló a Szeremle. Od Blatenského jazera na sever a severovýchod mali Slováci tiež svoje sídla. Bolo to kompaktné slovenské osídlenie od Dunaja až po spomenuté rozvodie Drávy a Blatenského jazera. A tak teda Dunaj nebol južnou slovenskou hranicou v stredoveku. Slováci siahali ďaleko za Dunaj. A naozaj táto oblasť mala aj slovenských panovníkov: Pribinu a Koceľa a slovenských veľmožov, ako ich spomína *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z r. 871; o menách veľmožov z Pribinovej družiny sa vyslovil už veľký jazykovedec Vatroslav Jagić (*Entstehungsgeschichte...*, Berlin 1923, 480-3), že majú zväčša západoslovanský charakter. Boli to Slováci a najväčšia časť národa, medzi ktorými žili v Panónii, bola slovenská. O tom som písal v štúdiu *Pribinovi veľmoži*, *Linguistica Slovaca*, I-II, 1939-40, str. 118-150.

Slováci na tomto území nezanikli hneď po príchode

Maďarov. Máme dostatočný počet jazykových dokladov na to, že sa v mnohých krajoch slovenské osídlenie udržalo až do XV. stor. Pomaďarčenie tohto územia treba teda klásť do neskorších storočí. Vieme, pravda, že miestami Slováci žijú aj dnes. Je to čiastočne novšia slovenská kolonizácia a čiastočne, najmä na severe, staré slovenské osídlenie.

Z Panónie presiakli Slováci aj na východný breh Dunaja. Od Vacova na juh až asi tak po Kaloču tiahol sa pás slovenských sídel. Slovenských dedín je tu ešte aj v novej dobe pekné množstvo; pomaly však zanikajú. Možno, že do niektorých týchto pridunajských oblastí sa Slováci sťahovali aj v neskorších storočiach. Máme však doklady na to, že tu žili už aj pred príchodom Maďarov, držiac pevne vo svojich rukách túto dôležitú obchodnú cestu. Inak celú nížinu medzi Tisou a Dunajom Slováci neobývali. Slovenské sídla nachodia sa potom zas popri Tise.

Za riekou Tisou slovenských sídlisk bolo tiež veľké množstvo. Dokázal to podrobným rozborom miestopisu profesor Elemér Moór^{*)}. Jeho výpočet slovenských dedín, osád a miest možno ešte rozhojniť. Podľa Moóra Slováci sa tu zachovali až asi tak do tatárskeho plieny. Máme však svedectvá toho, že tu žili aj neskoršie. Dnešné slovenské osídlenie tohto územia pochodí zo začiatku XVIII. stor. Je však možné, že miestami sa tu Slováci navrstvili na staršie slovenské obyvateľstvo, ale sledovať to nemôžeme. Východnou hranicou tunajšieho slovenského osídlenia sú celkove Sedmohradské hory.

Na juhu Slováci siahali až po riekú Maroš a na niektorých miestach bývali aj na jej južnom brehu. Slováci tu žili ešte pred príchodom Maďarov. Miestami, najmä v juho-východnom kúte, prišiel nový prúd slovenského obyvateľ-

^{*)} *Die slawischen Ortsnamen der Theissebene*. Zeitschrift für Ortsnamenforschung, München Berlin 1930, roč. VI., str. 3-37, 105-140 s mapou.

stva aj v XV. stor. Na severovýchode siahali až za riekou Samoš. Odtiaľto na východ žili jednak Rusi a jednak Bulhari. U Anonýma z XIII. stor. sa toto územie uvádza ako osobitné kniežatstvo.

A tak vidíme, že dedičné slovenské územie v stredoveku bolo neporovnateľne väčšie ako dnešné. Novodobé Slovensko je len malým zvyškom starého veľkého Slovenska, ktoré sa rozprestieralo po väčšej časti Dunajskej kotliny. Sme pozostatkom veľkého národa, ktorý v IX. stor. patril medzi najväčšie slovanské národy. Sme prastarým kultúrnym národom, od ktorého vyšla kultúra aj pre iné národy na juh a východ od nás. Je to blahý pocit, ale zároveň aj veľký záväzok, byť kultúrne vysoko, tvoriť veľké diela, také, aby ich ako vysoko hodnotné prijímali a preberali aj iné národy. Nie je to nemožné, naopak, aj malý národ môže byť po kultúrnej stránke ozajstnou veľmocou, ktorého si ctí a váži priateľ i nepriateľ a ktorý v každých okolnostiach sa práve pre úctu k jeho vyspelej kultúre udrží a neupadne do záhuby. Naši otcovia nech stoja pred našimi očami ako žiarivé príklady a ukazovatelia ciest, po ktorých máme chodiť, aby sme boli dôstojným a hodnotným národom.

Našu vedu čaká tu ešte veľká úloha. Bude treba preskúmať, čo v oblasti hmotnej a duchovnej kultúry stvorili Slováci na týchto veľkých územiach a čo je teda našim starým národným majetkom z tých pokladov, ktoré sú tam pokladané v múzeách, alebo ešte v zemi, event. v knižniciach alebo v archívoch. Bude to práca ťažká, ale vďačná, lebo môže podstatne doplniť náš pohľad na kultúru starých Slovákov, ako sa zmenil od základov náš obraz o rozlohe starého Slovenska. Veríme, že prídu veľké prekvapenia.

Slovák vyhynul na velikánskom území. Skultivoval mnohé kraje, aby ich prepustil iným. Po storočiach sa do niektorých tých staroslovenských oblastí Slováci znovu vracali, nevediac ani, že prichodia do svojho starodávneho národ-

ného majetku. Žijú tu v ostrovoch väčších alebo menších a zasa strážia opustené dedičstvo svojich dávnych predkov. Avšak to je len veľmi malá časť toho majetku, ktorý mali a obrábali naši predkovia. Náš národ zaplatil veľmi tvrdú daň za to, že na tejto križovatke medzi východom a západom bránil západnú kultúru a západné národy pred nájazdmi neindoeuropských elementov.

Staré slovenské osídlenie okolia Nitry a Košíc

Okoliu Nitry a Košíc sa v maďarskej vede pre rok 1938 venovala osobitná pozornosť. Vyšli najmä práce Fügediho*) o okolí Nitry a Kniezsafove**) o Nitre a Košiciach. Praktický dôsledok týchto prác nám je dostatočne známy. Je to odtrhnutie Košíc a priblíženie sa maďarskej hranice k Nitre. Naša veda nebola vtedy natoľko pohotová, aby na tieto práce mohla odpovedať. V oboch išlo o historický miestopis a tu sme nemali nijakých prác. Keď sa zaoberáme podrobným výskumom historického miestopisu v týchto krajoch a aj inde, uvidíme, že tieto práce sú jednak neúplné a jednak privlastňujú Maďarom to, čo im očividne nepatrí.

Okolie Nitry bolo v stredoveku so všetkých strán veľmi husto osídlené Slovákmi. Hustá sieť dedín a osád má tu slovenské mená. Medzi Váhom a riekou Nitrou a medzi Nitrou a Žitavou bolo vtedy ešte viac slovenských dedín ako v neskorších časoch; mnohé zanikly. Niekoľko ich zaniklo pri samej Nitre, napr. *Dojčany, Krtovice, Boleslav, Bojce, Laprečina, Neník*, potom pri Trnovci *Piešťany, Brodník, Chotmice, Pribäta, Chmeľany* atď. Okolie Galanty bolo čisto slovenské a husto osídlené aj smerom na juhovýchod Slovákmi. Zanikly tu slovenské dediny *Prieča, Mogylany, Čima, Nevidza, Stará, Nová, Boza, Dvorec, Ludoš, Tuka, Šúr, Ka-*

*) *Nyitra megye betelepülése* („Osídlenie Nitrianskej stolice“; Századok 1938, str. 273-319, 488-509 s mapou.)

**) *Adalékok a magyar-szlovák nyelvhatár történetéhez* („Príspevky k dejinám maďarsko-slovenskej jazykovej hranice“, Buda-pešť 1941 s mapami. Nemecky: *Zur Geschichte der ungarisch-slowakischen ethnischen Grenze*, AECO VII, 1941, 240-309.) Inak aj v cit. štúdií AECO IV, 1938, str. 255-260, 262-265, 297-299, 305 n.

pešany atď. Veľmi husté bolo slovenské osídlenie medzi Nitrou a Žitavou, najmä v oblasti od Žíran na juh. Nepochybne slovenského pôvodu sú tu obce: *Žirany*, *Koleňany* (pôvodne *Kolín*), *Pogranice*, *Štitáre*, *Obdokovce*, *Babíndol*, *Hrnčiarovce*, *Gest* (ku *Gost*, host), *Mechenice*, *Malanta*, *Lapáš*, *Krškany*, *Čeladince*, *Černík*, *Cetín*, *Uajka* miesto *Uojka*, *Paňa*, *Šurany*, *Aňala*, *Násvad* z pôvodného *Nesvady*, *Gyótva* z pôvodného *Děvotava*, *Uajk* z *Uojkь*, v tomto kúte boli aj *Lěky* a *Selčany*. Odtiaľto na sever zanikly slovenské obce *Kút* pri Komjaticiach, ktoré sú tiež slovenského pôvodu, *Beky*, *Čebrat*, *Jelov*, *Moškov*, *Nerád*, *Sokoly*, *Nemčice* — pôvodne iste nemecké, *Dvor Jědz-*.

Časom sa tu usádzali aj Maďari. Najväčšou obcou, ktorú tu utvorili, je *Gýmeš*. V jeho okolí nijakých iných maďarských dedín nevzniklo. *Gýmeš* však rozpletával svoje slovenské okolie. Tu sa skutočne podarilo niektoré slovenské obce pomaďarčiť. Tento stav je však zrejme novší.

Spomenutí maďarskí učitelia uviedli za pôvodne maďarské obce aj také, ktoré sú zrejme slovenského pôvodu. Tak *Kniezsa* uvádza, že maďarského pôvodu sú *Kyneš* a *Kajsa*. To by však potom maďarského pôvodu muselo byť aj české priezvisko *Kinský* a poľská obec *Kajsie*, ktoré majú ten istý pôvod ako naše obce. Ba *Kajsa* je presne to isté ako poľské *Kajsie*, len, pravda, podľa slovenského jazykového vývinu. Aj *Krškany* sa uvádzali za maďarské. Potom však by maďarské musely byť aj mená *Kršiak*, *Krcho*, *Krchniak* ap., ktoré sú všetky slovanské. Za maďarské uvádzal *Fügedi Dražovce*, *Krenč*, *Mechenice*, *Práznovce*, *Bošany*, *Topolčany*. Toto je dokonalý omyl; všetky tieto názvy sú slovanského pôvodu a pochodia od Slovákov. Človek nemusí byť ani filologom, aby si to ľahko opravil. Za maďarské sa uvádzali aj dnešné *Janíkovce*, maďarsky *Emőke*, pôvodne slovensky *Jemějka*. Tento názov je pokrvný so slovinským *Jemce*, rus. os. m. *Jemec*, *Jemin* ap. Koreň je slovanský a značí 'brať'.

Tak iste *Lapáš* sa pokladal za maďarský. To je však tiež slovenské meno, ako to vidíme z porovnania s českým priezviskom *Lapeš*, ruským *Lapša*, srbch. miestnym názvom *Lapšina*. Podľa Fügediho aj *Čakajovce* sú maďarského pôvodu. Sloveso *čakať* však nie je maďarské; názov je z osobného mena a ešte aj osobné meno bez prípon môže byť u Slovanov miestnym názvom, čo v maďarskej vede mýľne pokladalo sa za maďarský spôsob dania názvu, a preto ten Fügediho omyl. A tak tento názov nemôže byť maďarský. Takýchto pomýlených výkladov názvov obcí je v uvedených maďarských prácach niekoľko. Etymologiami tohto druhu sa rozšírila maďarská jazyková oblasť a na Kniezsafovej mape maďarského územia v XI. stor. ide červená farba, označujúca Maďarov, hodne-hodne na sever — až k Trnave a potom miešaná maďarsko-slovenská oblasť k Piešťanom. Ako sme videli už podľa uvedených príkladov, mapa táto je od základu pomýlene osnovaná a nakreslená a nemôže sa o ňu ani vedec ani politik opierať. Kto si porovná Kniezsafovú mapu národností Uhorska v XI. stor. s mapou dnešného Slovenska, vidí, že sa dnešné hranice Slovenska opierajú aj o tú jeho mapu, podopretú vedeckým aparátom, avšak mýlnym.

Pre okolie Nitry platí, že jej slovenské osídlenie pochodí zpred maďarských čias. Niečo maďarských osadníkov sem, pravda, potom prišlo. Väčší maďarský ostrov pri Nitre mal však nepochybne pôvodne slovenské obyvateľstvo. Celkový pomer dedín v XII. stor. v širšom okolí Nitry je tento: 35 slovenských, t. j. 74.3%, a 9 maďarských, t. j. 25.7%. Nemožno teda okolie Nitry zakresľovať na mapách pre XI. stor. za maďarské.

Maďari do Nitry neprenikli v X. stor., resp. nenadobudli tu nijakej váhy. Poznáme to z toho, že formy mien nemajú tvary X. stor. okrem názvu *Malanta* z *Malęta*. Všetky ostatné majú pokročilejšiu slovenskú formu aj v maďarčine. Meno *Zobor* pochodí zo *Zubor*. Keby Maďari boli tu v X. stor.

zakotvili, bola by dnes forma *Zombor*. Ešte v XIII. stor. sa aj v latinčine skloňuje tento názov podľa slovenčiny. Medzi menami veľmožov a cirkevných hodnostárov v zoborskej listine z r. 1111 niet ani jedného maďarského; sú len slovenské a tri nemecké.

Maďarské osídlenie okolo Nitry má vyslovene ráz kolonizačný a teda je neskorého pôvodu, čo je vzhľadom na starú históriu Nitry dobre pochopiteľné.

O území pod Košicami hovorí prof. Kniezsa (AECO IV, 305), že v údolí Hornádu, od starej hranice zpred r. 1938 na juh máme sotva jednu-dve slovanské stopy. Uvádza tu názvy *Belegrád, Kinizs, Garadna* a *Mánta*, teda štyri mená. Odtiaľto na sever, teda od starej slovensko-maďarskej hranice až po Košice mu počet slovanských mien síce trochu vzrastá, ale oproti názvom maďarského pôvodu je tento pomer ešte vždy veľmi malý. Uvádza tu šesť názvov dedín, močiarov, lúk a potokov. Tunajší Slováci podľa neho nie sú potomkami Slovanov z čias príchodu Maďarov, ale neskorší príselci. Na tejto oblasti podľa neho všetky slovanské miestne názvy bez výnimky pochodia z maďarčiny, ešte aj tie, čo sú v maďarčine slovanského pôvodu.

Pravda o starom slovenskom osídlení tohto kraja je podstatne inakšia. Po podrobnom preštudovaní starého osídlenia tohto územia, t. j. oblasti dolného Hornádu a jeho prítokov, prichádzame k poznaniu, že je tu hodne vyše sto starých slovanských, zväčša osadných názvov. Obe strany Tokaja, ktorý tiež má slovenské meno, sú starým slovenským územím a to ešte pred príchodom Maďarov, čo dosvedčujú názvy s nosovkou. Prítoky Hornádu majú slovenské mená, čo značí, že Slováci tu bývali veľmi dávno, pretože potočné mená sa veľmi konzervatívne zachovávajú. Popri prítokoch Hornádu nachodíme celú sústavu osídlených miest so slovenskými menami. Mnohé obce zanikly a mnohé stoja dodnes. Mnohé sa pomaďarčily, ale mnohé sú slovenské ešte aj dnes.

a mnohé boli slovenské len do nedávna, ako o tom hovoria dáta najmä vo Svetoňovej knihe.

Kniezsa hovorí tu len o Slovanoch, nie však o Slovákoch. Tunajší Slováci sú vraj len neskorší príselci. Pri dôkladnom štúdiu starého osídlenia márne by sme tu hľadali nejakých iných Slovanov ako hlavný element. Osádzali sa tu Rusi. Niektoré staré obce majú prívlastok alebo priamo meno *Ruský* a pod., ale práve takéto označenie obce národným menom ukazuje, že tu Rusi neboli základným živlom, ale len kolonizovaným. Poliaci tu bezpečne neboli a južní Slovania tiež nie. Voľakedy sa rado hovorilo o tom, že Bulhari bývali až niekde v Novohrade, Gemeri, Abauji, Zemplíne. Opieralo sa to o pomýlené výklady niektorých názvov. Po Bulharoch niet tu ani stopy. Nežili tu Bulhari, ale Slováci. Ba Slováci žili ešte hodne ďalej na juhu. Na to sú bezpečné jazykové svedectvá v historickom miestopise.

Nie je pravdaže pravdou, že slovanské miestne názvy tu bez výnimky pochodia z maďarčiny. Môžeme uviesť vyše sto osadných názvov, ktoré nikto z maďarčiny nevysvetlí, pretože sú prosto slovenského pôvodu.

Tak si vezmime jeden z prítokov Hornádu, ktorý sa volá *Zagyva* zo slovenského *Sadžava*. Pri ňom je obec *Csenyéte* zo sloven. *Čeňäta*, k čomu porovnaj čes. *Čenětice*. Ďalej sú tu dve obce *Gagy* s dokladmi ako *Gogy* 1272 a pod. Názov pochodí zo sloven. *Godž-* a má ten istý základ ako sloven. *Hodovec*, *Hodejovec*, morav. *Hodonín*, poľ. *Godowo* atď. Tu ešte r. 1880 bolo 225 Slovákov, ale už r. 1930 iba jeden. K názvu ďalšej obce *Bakta* si porovnajme český *Bakov*, srbch. *Bakotić*. Ďalšia obec *Beret* má tiež slovenské meno; porovnajme si s ním srbch. obec *Beretina*. Susedný *Detek* patrí k menu *diela*. Pole je tu *Široká* a hory *Kuza*, t. j. *Koza*. Táto obec bola v XV. stor. ešte slovenská. Susedný *Tenger* bol ešte r. 1773 slovenský. Ďalej je tu *Šáp*, ku ktorému si porovnajme české priezvisko *Šapek* ap. Potom je *Rásony*,

sloven. *Rašonec*; uveďme si na porovnanie čes. *Rašín*, srbch. *Rašanac*. Potom je *Berencs* z pôvodného *Branč*. Hneď je zas *Léh* s dokladmi *Lehy*, *Lehe* 1427. Sú to pôvodne *Lechy*, čo ukazuje na to, že sa tu usadili Poliaci v nepoľskom prostredí.

Toto je len oblasť jedného malého potoka. Vidíme, že v jeho údolí je viac osád, pôvodne slovenských, ako ich našiel Kniezsa na celej oblasti od slovensko-maďarskej hranice pred 2. novembrom 1938 na juh. Takto by sme mohli postupovať ďalej v popise starého slovenského osídlenia v tomto kraji.

Povedzme si niečo aj o otázke zpätného prevzatia názvu z maďarčiny, pri čom ide o to, že slovenský názov preberá maďarčina, prispôsobuje si ho a potom prechodí takýto prispôbostený do slovenčiny, pri čom sa zabúda na starý slovenský tvar. Videli sme, že sa tým dôvodí to, že Slováci sú tu novší príšielci. Nie je tomu tak. To zväčša značí len toľko, že Slováci prevzali úradnú formu názvu. Uveďme si, že *Branč* pri Nitre sa ešte r. 1808 volal po slovensky *Branč* a po maďarsky *Berencs*. Postupom maďarizácie Slováci opustili formu *Branč* a prevzali *Berenč*. Nevieme, aký je presne stav v okolí Košíc. Ak sú tam aj zpätné prevzaté názvy, nehovorí to o tom, že slovenskí obyvatelia sú tu neskorší príšielci, ale len o tom, že tu pôsobila maďarizácia.

Maďarskí učenci chcú získať mesto *Košice* pre maďarský element v dávnych časoch poukazom na maďarskú formu mena *Kassa*. Uznávajú, že pochodí zo slovan. osobného mena *Koša*. Ale meno v maďarčine nemá nijakej prípony a preto meno mestu dali vraj Maďari, lebo len u Maďarov osobné meno bez prípony môže byť miestnym názvom. To je veľká mýľka. U Slovanov je celé množstvo takýchto prípadov, napr. v Bulharsku obec *Gorazdъ*, v Čechách *Buda*, *Mílek* ai. Tu ide o to, že Slováci toto mesto nazývali pôvodne len menom *Koša*. Toto prevzali Maďari. Asi v XII.—XIII. stor.

je v ,móde' prípona-*ice*; vtedy vznikla forma *Košice*. Latin-
sky je však *Cassovia*. Tento tvar je zo sloven. *Košov*, ako
čes. *Košovice*, poľ. *Koszowo* atď. Tento tvar býval napríklad
v Malopolsku pred tvarom na -*ice*, t. j. aj v Košiciach sa
forma mena menila a to až dva razy. V najstaršej fáze bol
tvor *Koša*, potom *Košov* a neskôr *Košice*. Meno mesta Košíc
je bezpečne slovenské. Rozličné formy mena ukazujú, že
meno prekonalo svoj kmeňoslovný vývin, čo znamená, že je
to mesto veľmi staré a pravdaže od pôvodu slovenské. Staro-
dávna a stála slovenskosť sa poznáva veľmi pekne na latin-
skej forme mena, ktorá je zo staršej slovenskej formy *Ko-
šov*, nie však z tvaru, ktorý užívali Maďari. To ukazuje na
to, že najmä cirkev, ktorá obzvlášťne túto formu užívala,
nenašla tu pôvodne nijakých Maďarov, a preto musela pre-
latinčinu vziať slovenskú živú ľudovú formu. Nemecké
Kaschau môže byť z maď. *Kassa* alebo zo sloven. *Košov*.
Mesto Košice, pravda, aj podľa štatistiky z r. 1880 má viac
Slovákov ako Maďarov. Maďari sú tu zrejme len neskoršími
príšielcami.

Z tohto všetkého vidíme, že ak niekto má historické, jazy-
kové atď. právo na okolie Nitry a Košíc, tak sme to my
Slováci. Sú to veľmi staré slovenské kraje, v ktorých sa Ma-
ďari osádzali len ako cudzí kolonisti, avšak nikdy ich sem
neprišlo toľko, aby tvorili čo len slabú antropologickú väč-
šinu.

LITERATÚRA

I.

Staré slovenské jazykové pamiatky.

Chaloupecký Václav, *Kniha žilinská*, Bratislava 1934.

Chaloupecký V., *Středověké listy ze Slovenska*, Bratislava-Praha 1937.

Pastrnek Fr., *Stará jazyková památka slovenská*, Sborník filologický VII. 1922, 100-127.

Dejiny slovenského jazyka.

Czambel Samo, *Prispevky k dejinám jazyka slovenského*, Budapešť 1887.

Czambel Samo, *Slováci a ich reč*, Budapešť 1903.

Pražák Albert, *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu*, Praha 1922.

Stanislav Ján, *Československá mluvnica pre odborných učiteľov a vysokoškolákov*, Praha-Prešov 1938.

Vážny Václav, *Spisovný jazyk slovenský*, Čsl. Vlastivěda III, dodatok, Praha 1936.

Vlček Jaroslav, *Dejiny literatúry slovenskej*, Turč. Sv. Martin 1923 (2. vyd.)

Weingart Miloš, *O nejstarších jazykových památkách slovenských*, Čas. pro moderní fil. a lit., Praha 1935, 113 a nasl.

K miestnym názvom.

Csánky Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapešť I, 1890 II 1894, III, 1897, IV, 1941 (vydal Fekete Nagy Antal *Trencsén vármegye*).

Smilauer Vladimír, *Vodopis starého Slovenska*, Praha-Bratislava 1932.

Stanislav Ján, *Okol'e Nitry v stredoveku* časopis *Náš národ* I, 1943, č. 3.

Stanislav Ján, *Okol'e Košíc v stredoveku*. Tamže I. 1943 č. 4, *Osobné mená IX. stor.*

Bethmann D'e E *Angel'enhandschrift zu Cividale*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Hannover 1877, II. Band, V. část.

Stanislav Ján, *Pibinovi veľmoži*, *Linguistica slovac*a I/II, 1939-40, str. 118-150.

Staré slovenské dejiny.

Chaloupecký Václav, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923.

Pramene:

Fontes rerum Bohemicarum. Prameny českých dějin. Díl I. Praha 1873. Panónsko-moravské legendy, proložné legendy, grécka tzv.

Bulharská legenda a latinské legendy (římska a moravská). Všetky sú s českým prekladom. Užívame čes. prekladu Bulh. leg. Skratka: Pram. čes. dej.

--- Grivec Fr., *Žitja Konstantina in Metodija*, Celje 1936. Krátky život a preklad legend.

Lavrov P. A., *Materialy po istorii vznikovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti*, Leningrad 1930. Slovanské pramene. Skratka: Mat.

Lavrov Petro, *Kyrylo ta Metodij v davn'bo-slov'jans'komu pis'bmenství*, Kijev 1928. Rozbor prameňov staroslovienských s vydaním panónsko-moravských legend.

Pastrnek Frant., *Dějiny slovanských apoštolů Cyrila a Methoda*, Praha 1902, str. 154-236. Nie sú všetky pramene.

* Stanislav Ján, *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Methoda*, Praha-Bratislava, 2. vyd. 1934. Preklad panónsko-moravských legend. Skratky: ŽK=Život Konštantínov, ŽM=Život Metodov.

Teodorov-Balan A., *Kirill i Metodi*, Sofia, I. sv. 1920, II. sv. 1934. Najúplnejšie vydanie prameňov slovanských, gréckych a latinských.

Dejiny:

Brückner Alexander, *Die Wahrheit über die Slavenapostel*, Tübingen 1913. Kn'žku treba kriticky čítať.

Dvorník Frant., *Les Slaves, Byzance et Rome au IX^e siècle*, Paris 1926.

Dvorník Frant., *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, Praha 1933.

Grivec Franc, *Slovanska apostola sv. Ciril in Metod*, Ljubljana 1927.

Jagič Vatroslav, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, 2. vyd., Berlin 1913.

Kiselkov V. Sl., *Slavjanskite prosvetiteli Kiril i Metodij. Život i dejnost*, Sofia 1923.

* Kos Milko, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Ljubljana 1936.

Novotný Václav, *České dějiny*. Díl I. 1, Praha 1912.

Konstantin i Methodij, jich žittja ta dijalnist, II. sv., Varšava 1927/28.

Potkański Karol, *Konstantyn i Metodyusz*, Krakov 1905.

* *Ríša Veľkomoravská*, sborník vedeckých prác. Sostavil Ján Stanislav, 2. vyd., Praha-Bratislava 1934. Skratka: RV.

Sasinek Fraňo, *Sv. Cyril a Metod*, Slovenský letopis, roč. V., Uh. Skalica 1881. Vo svojom čase veľmi slušná monografia.

H. von Schubert, *Die sogenannten Slavenapostel Konstantin und Methodius*. Ein grundlegendes Kapitel aus den Beziehungen Deutschlands zum Südosten. Sitzungsberichte d. Heidelberger Akademie der Wissenschaften ph.-h. Kl. 1916, 1. Abhandlung, str. 32.

Snopek Frant., *Konstantin-Cyřil a Metoděj, slovanští apoštolé*, Olomouc 1908.

Snopek Frant., *Konstantinus-Cyřillus und Methodius, die Slavenapostel*, Kroměříž, 1911.

II.

Cyril a Metod.

Stanislav Ján, *Slovenskí apoštoli sv. Konštantín-Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši*, Slovenská vlastiveda, Bratislava. V tlači.

Stanislav Ján, *Slovienska liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo*, *Historica Slovaca* I/II, 1940-41, str. 5-43.

Stanislav Ján, *K otázke účinkovania Cyrila a Metoda na Slovensku*, *Kultúra*, Trnava, roč. XV, č. 10 a 11, 1943.

Weingart Miloš, *Ke dnešnému stavu bádání o jazyce a písemnictví církevněslovanském*, *Byzantinoslavica* V, 1933-34, 417-468.

Weingart Miloš, *Rukověť jazyka staroslověnského*, II. sv. Praha 1937. Krátke dejiny, ale najmä rozbor stsl. literatúry v prvej časti knihy.

Súhrnná bibliografia:

Ильинский Г. А., *Опыт систематической кирилло-методиевской библиографии*. Под редакциу а с дополнками М. Г., Попруженка а Ст. Романскého, Sofia 1934.

M. Popruženko i St. Romanski, *Bibliografski pregled na slavjanskite kirilski iztočnici za života i dejnost, ta na Kirila i Metodija*, Sofia 1935.

OBSAH:

	Str.
Úvod	5
I.	
Písomné pamiatky doby Cyrila a Metoda	9
Mali Slováci účasť na staroslovienskej literatúre?	15
Slovenské slovo v IX. storočí	21
II.	
Kultúra a veľkosť starého Slovenska	41
Počiatky kresťanstva na Slovensku	45
Ako hovoria staroslovienske pramene o Cyrilovi a Metodovi?	50
Pochvaly na Cyrila a Metoda	59
Svedectvá o účinkovaní Cyrila a Metoda na Slovensku	63
Územie starého Slovenska	79
Staré slovenské osídlenie okolia Nitry a Košíc	87
Literatúra	95

Univ. prof. Dr. Ján Stanislav: Kultúra starých Slovákov

Kapitoly z kultúrnych dejín Slovenska — Obálku navrhol Anton Hollý — Vyšlo v 5.000 exemplároch vo februári 1944 ako 1. sväzok Knižnice Slovenského rozhlasu, ktorú rediguje Ján Priehradník — Vytlačila typom garmond knižtlačiareň Ludotypia v Bratislave.

Ks 15 ---

ka